

Болес

— Максим Горки —

Неком приликом причаше ми један познаник ово: „Као студент, у Москви, случајно сам станао заједно са једном од „оних“... ти већ знаш... Била је Пољкиња, звала се Тереза. Висока, снажна бринетка, црних састављених обрва, лица крупна и груба као секиром одељана. Био ми је страшило и поглед њених мрких очију са живинским сјајем, и њен крупан басовит глас, манири као извоштика, и укупно сва њена крупна мускулозна фигура као у какве продавачице с трга. Врата од моје собе била су према њеним. Никад своја врата нисам хтео отворити кад сам знао да је она код куће. Разуме се, такав је случај био редак. Понекад се сусретнемо на степеницама, или напољу, а она се осмејкује на мене, чини ми се, некако стрвено, цинички. Често сам је виђао пијану, ружна погледа, разбарушену, с неким особито непријатним осмехом...“

— Да сте здраво, пане студенте! — основала би ме тада, па се глуно засмеје, те само појача моју нестрпљивост према себи. Иселио бих се, те да се избавим таквих сусрета и поздрава, али моја собица беше врло пријатна, с прозора је простран изглед, а улица врло мирна... па сам тога ради трпео и ову непријатност.

Једног јутра лешкарећи на кревету тражим каквагод разлог да не идем на предавања, кад — врата се отворише и та несвесна Тереза с прага одбасира:

— Да сте здраво, пане студенте!

— Шта желите? — запитам. Видим, лице јој збуњено, молећиво... лице код ње необично.

— Видите, пане, хоћу да вас молим за једну ствар... Та, учинићете ми то!

Ја лежим, љутим и мислим: превара! Ни више ни мање оглед моје чистоте! Држи се, Јегоре!

— Морам, видите, да пишем кући, — рече она, и то врло молећиво, тихо, кротко.

Е, помислим, дајте ђало носи, изволи само! Устанем, седнем за сто, узем хартију и реknем јој:

— Одите овамо, седите и диктујте...

Она уђе, пакљиво седне на столицу и гледа ме као молећи за опроштај.

— Еле, кому писмо?

— Варшавском пругом, у град Свјенцјане, Болеславу Кашпуну...

— Шта да пишем... говорите...

— Мили мој Болесе... срце моје... Мој верни драгана... Нека те чува мати божја! Златно срце моје, што тако дуго носи писао својој голубици Терези која за тобом чезне и тугује?...

Умало се не засмејаш.

„Голубица што тугује“ има дванаест вершка*) у висину, по један нуд у свакој песници, а лице тако црно као да је та голубица целог века чистила димњаке, а никако се није умилала! Савладам се којекако па запитам:

— А ко је тај Болест?

— Болес, пане студенте! — као да јој беше криво на мене што сам то име тако изопачио. — Болес, мој вереник...

— Вереник?!?

— А што се пан толико чуди? Зар ја, девојка, не могу имати вереника?

Она — девојка?!... Лепо!

— О, зашто! Бива свашта...

А је ли одавно ваш вереник?...

— Шеста година...

— Охо-хо!

Него, написасмо писмо. Писмо,

кажем вам, тако нежно и љубавно, да бих се радо мењао с тим Болесом, кад писачица не би била Тереза, него нека друга, помања и ситнија од ње.

— Баш вам од срца хвала, пане, за ову услугу! — рече Тереза клањајући се. — Можда бих и ја вама могла чим послужити?

— Не, не, хвала лепо!

— Можда су пану подеране кошуље или панталоне? Осећам да ми овај мастодонт у сукњи натера боју

МАКСИМ ГОРКИ

*) 16-ти део аршина.

у лице. Доста оштро изјавим, да немам потребе у њеним услугама.

Оде...

Прођоше до две недеље... Вече. Седим крај прозора, звиждућем и мислим чиме да се разгалим? Досадно је, време ружно, никуд ми се не иде, па, сећам се, забављао сам се аналишући сам себе. И то је доста досадно, али ништа друго ми се није ни хтело. Отворише се врата, — хвада Богу! неко долази...

— Пане студенте, не бавите се зар никаквим хитним послом?

Тереза! Хм!...

— Не... па?

— Хтела сам замолити пана да ми још једно писмо напише...

— Молим... Болесу?

— Не, већ од њега...

— Шта-а?

— О, да глупе жене! Не, пане, писам то хтела рећи, опростите. Сад је, видите, потребно не мени, него мојој другарици... тојест, не другарици, него... једном познанику... Он сам не пише... а има заручницу, ето овако као што сам ја... Терезу по имену... И тако ће пан може бити написати писмо тој Терези?

Погледам је, лице јој збуњено, прсти дршћу, нечега се боји, — и... ја се досетих!

— Знате ли шта, госпођице? — рекох: Нема ту никаквог Болеса ни Терезе, све сте ви то измислили, вратите ви. Од мене се нећете користити, нити ја хоћу с вама да ступам у познанство... Разумете ли?

Она се намах некако необично уплаши, збуни се, стаде ногама лупкати у место, и уснама смешно поплескивати, у жељи да нешто каже, а ништа не говорећи. Чекам шта ће све отуда још да буде и осећам да сам се, чини ми се, мало преварио што сам посумњао да она има жељу скренути ме с пута поштена. Има ту канда нешто друго.

— Пане студенте, — започне она, па намах мјане руком, окрете се право вратима и оде. Остадох са врло рђавим осећањем у души; чух како се њена врата јако залупише, — очевидно, разрдила се ова простота од жене... Промислим се и одлучим да одем к њој, да је позовем овамо, и да јој напишем све што већ жели.

Уђем у њену собу, — видим, седи крај стола, насловила се рукама на њ, а главу стегла рукама.

— Чујте, — рекох...

Ево и данас, кадгод причам ову ствар па дођем до овог момента, осећам се ужасно неугодно, глупо... Јест!

— Чујте, — рекох...

Она скочи с места, приђе ми севајући очима, па положивши руке на моја плећа, стаде ми шаптати... или, боље, хучати својим басом:

— Па шта? Па? Тако је! Нема ту никаквог Болеса, не... Нема ни Терезе! Па шта је вама за тим? Тешко вам је водити перо по хартији, је л' те? Их, какви сте! А овамо гле како сте... тако сте бео, бео. Нема никога, ни Болеса, ни Терезе, него само сама ја! — Па сад, па сад, шта сад?

— Допустите, — велим збуњен таким дочеком, — у чему је ту ствар?... Болеса нема?

— Нема. Па шта?

— И Терезе нема?

— Нема! Ја сам та Тереза!

Ништа не разумем! Упрштим очи у њу и старам се да разумем: ко је од нас двоје полудео? А она опет оде столу, нешто претураше, па опет приђе мени и рече увређено:

— Ако вам је баш тако тешко било да Болесу напишете писмо, а ви га узмите, ево вам га! Мени ће и други написати што желим...

Погледам, — у мојим рукама оно писмо Болесу. Пхи-и!

— Слушајте ме, Тереза! Шта ово све значи? Каква вам је невоља да вам други пишу писма, кад нисти ни ово послали?

— Куда? Које?

— Па тамо, томе... Болесу!

— Па њега нема!

Баш ништа не разумем! Не остаје ми ништа друго, него да сву ту ствар презрем и да одем. Али она се и сама објасни.

— Па шта? — поче она увређено. — Њега нема, и нема! — па рашири руке као не схватајући како то да га нема.

— А ја бих волела да га има... Зар писам и ја људско створење као и остали? Свакако ја... ја не знам... Али никому не смета што ја њему пишем...

— Молим, коме?

— Па Болесу!

— Али њега, ето, нема?

— Ах, Језус-Марија! Па шта је с тим ако га нема, — а? Нема га, а овамо као да га има... Ја њему пишем, дакле излази као да га има... А Тереза сам ја, па он одговара мени, а ја опет њему...

Сад сам разумео... Беше ми тешко, ало и некако стид нешто. Ту поред мене, на три корака, живи људско биће, живи човек који на земљи никог свог нема, нема никога ко би за њ имао милоште и љубави, ко би према њему био срдачан, и тај човек измишља себи друга и пријатеља!

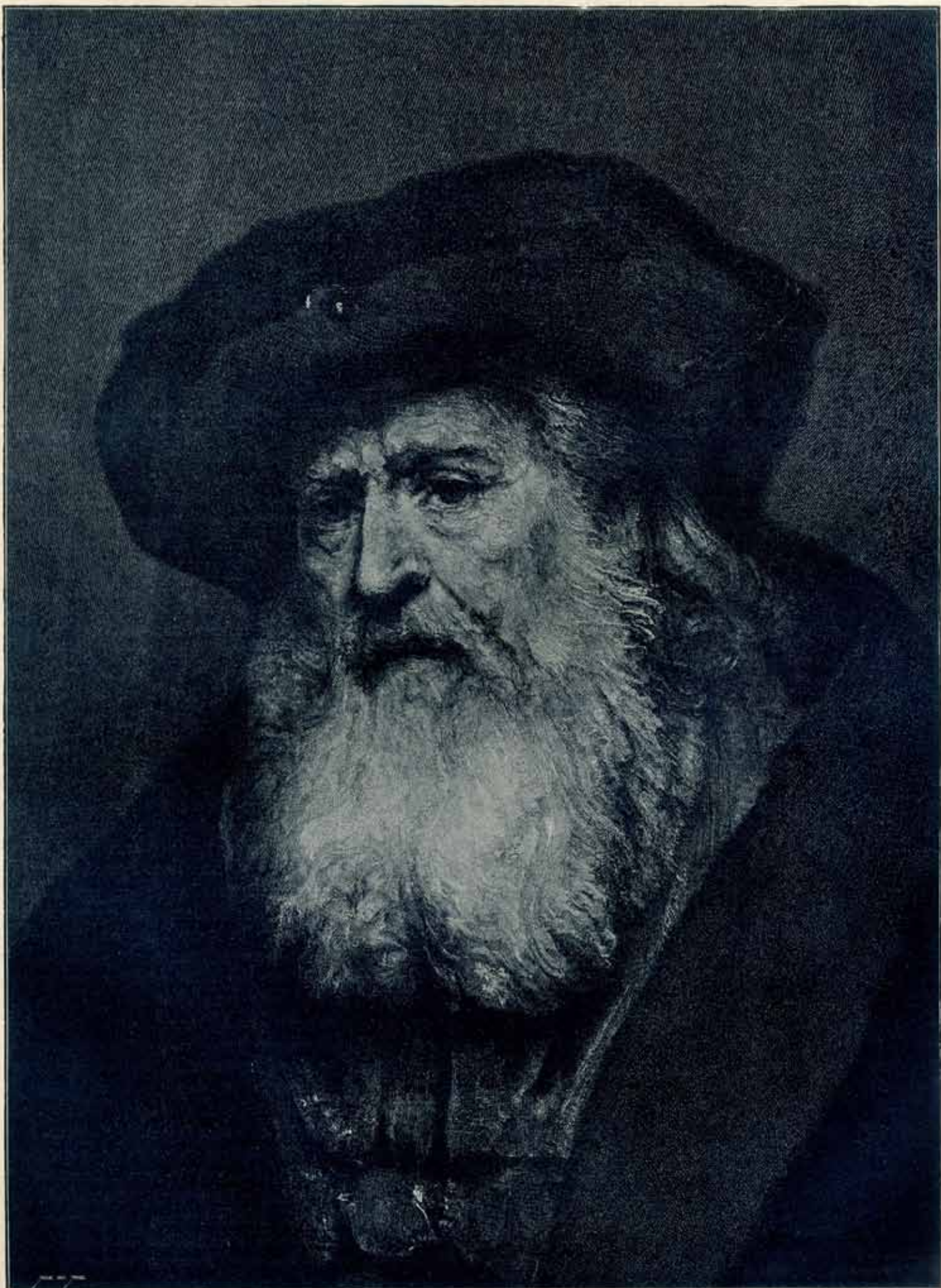
— Ево, видите, ви сте ми написали ово писмо Болесу, а ја сам га дала другоме, да ми га прочита; ја слушам и замишљам да Болеса има! Па сад молим за писмо од Болеса Терези... мени. Кад ми напишу тако писмо и прочитају, ја већ потпуно замишљам да има Болеса. А мени је од тога лакше живети...

Да, да!... До врага!... Али од тог доба ја сам тачно двапут недељно писао Болесу и одговор Болесов Терези. Тё сам одговоре писао добро... А она, тако, слуша и мрмља, бруји својим басом. А како сам ја својим писмима од уображена Болеса изазивао у ње сузе, она ми је покрпила све руне и подеротине на рубљу... После тога, на три месеца доцније, затворише је не знам зашто. Досад је већ поуздано умрла!

Мој познаник одува пепео с цигаре, погледа у небо замишљено и заврши.

— Што човек више грчине окуси, то јаче жуди за сластима. Али ми то не схваћамо, овако снабдевени оделом својих ветких врлина, и један другог посматрајући кроз копрену своје високоумности и уверења о својој чистој непогрешности...

Доста, дакле, глупо и... веома сурово. Кад је већ реч о палим људима, — који су то пали људи, какви су? Прво и прво — људи су иста кост, крв, исто месо, исти нерви, све као и у нас. О томе нам говоре вечно, из дана у дан. А ми слушамо и... ђаво би знао, како је све то бесмислица! Или смо ми већ савршено оглунули од зву-

РЕМБРАНТ

СТАРАЦІ

чне проповеди хуманизма?... У суштини ствар стоји овако: и ми смо сами пали људи, и, можда, шта више врло дубоко пали... у провалу свакојег уверења о себи самом, свога високоумља и мишљења највише о себи лично, и свога уверења, да су наши нерви и наш мозак усавршенији, много усавршенији и бољи него нерви и мозак ових људи који су само мање лукави него ми, који се невештије од нас претварају да су добри и да су бољи него што су. Уосталом, доста о томе. Све је то врло старо... Чак је зазорно већ и говорити о томе... Врло старо... да!...

К. Цв.

Општаја

Богом! ја одлазим сада
У далеки незнан крај,
А ти наших снова, нада
Спомињи се и сећај!

Опомен' се оног гаја,
И ливаде шарене,
Опомен' се нашег раја
И љубави ватрене.

А и ја ћу у даљини,
Гледећ' таму пред собом,
Уздисати у туђини
За родбином и тобом.

И докле нас судба дели,
Сећању се увек млад,
Како смо се некад срели —
А растали тужно сад!

Ришан.

СОКОЛАНИН.

Петар Прерадовић

према Српству и Хрватству

Год. 1846. припремајући за штампу прву књигу својих песама — *Првенце*¹⁾ — Прерадовић се, у писму од 10. травња, правда Вуку С. Караџићу, што своје песме, „као Србин, кирилским писмени не печати“, и вели, „да су тому различни узроци, које навађати на дуго би било. Али, ако Бог да, што сад није, бити ће други пут.“²⁾ Из тога писма видимо, да је и Прерадовић био, тада а и све доскора

¹⁾ *Pervenci. Različne pjesme od P. Preradovića. U Zadru. Tiskom Demarchi-Rougier'ovim. 1846.*

²⁾ В. Грађу заповјест књижевности хрватске. На свијет издаје Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Kniha I. Zagreb 1897. Стр. 125.

обичнога, мишљења, да Србин треба да штампа своја дела ћирилицом, а оне „различне узроке“, што га гоне, да друкчије учини, није хтео да наводи у писму, којим се први пут обраћа „на старину и старешину нашега књижевства“ — као што Вука другом приликом назива³⁾ — и којим га моли, да га помогне у првом му књижевном предузећу.

Ти су различни узроци постојали и даље. Прерадовић је својом службом, као аустријски официр, и својом дружбом, коју је као официр стекао, био упућен да пише латиницом — то је и сам признао пред крај свога живота своје млађем пријатељу, г. Ивану Костренчићу, сада свучилишном библиотекар у Загребу, као што сам из приватнога разговора с њиме дознао. Латиницом су писали и сви његови другови, официри-књижевници, и то не само Хрвати но и одушевљени православни Срби као Спирос Димитровић Котаранин и Огњеслав Утјешеновић Остројински. И тако је штампана и друга његова збирка песама — *Нове пјесме*⁴⁾ — уједно и последња, коју је сам песник приредио.

Прилике су, дакле, собом донеле, што су многи православни Срби живећи у Хрватској и хотећи паћи читалаца у круговима, у којим су се кретали, а и у ширим, писали и штампали дела своја латиницом. Треба имати на уму, да је ћирилица у оно доба била много мање позната по данас, не само код католика, већ и код самих православних, да се у школама није учила, и да је било и таквих случајева, и то не ретких, да су православна деца читала у црквама апостол преписан латиницом.

То су по свој прилици били ти различни узроци, што су Прерадовића и многе друге Србе, нарочито официре, гонили, да своја дела латиницом издају. Осим тога Прерадовић је могао имати и један разлог више, пошто је он, као што је познато, да би био примљен у војну академију у Бечком Новом Месту, морао прећи у католичку веру. [Иван Триски вели у свом „Вјеконису Петра племића Прерадовића“: „Овдје ми је напоменути, да су у оно доба сви питомци новомјештанске академије имали прихватити тако звани владајући вјерозакон, те тако Прерадовић постаде и остаде католиком, а никада, бар мени, не спомену тога покатоличења. Једино то знадем, да је много памтио из славенске литургије и мени само једном доста тога из главе казивао. Не могу рећи, да је то тја од дјетињства памтио, а не могу ни устврдити, да је оно, што ми је казивао, у старије дане ради особите њепоте стараславенштине на памет научио.“ В. Пјесничка дјела Petra Preradovića. Izdana troškom naroda. U Zagrebu (1873.). Стр. VIII].

Ну и ако су му обе збирке песама угледале свет латиницом, Прерадовић је доста својих песама слао и у листове и књиге, који су ћирилицом штампани, ма да је већином био далеко од средишта, у којима су они излазили. „Косово поље“ је донео *Сербский народный листъ* за 1846. стр. 81.; „Четири врела. (Као последије битке на Косову)“ *Србско-далматинский магазинъ* за лето 1846. стр. 115.; „Нашу Анку“ *Сербский вѣстникъ* за год. 1847. часть перва, година XXI, књига 76.; „Рођене сестрице“, „Тужну дјеву“, „Слијенца Марка“ и „Памет и срце“ Алекс. Андрића *Зимзеленъ*, Србско-народный мѣсецословъ за год. 1847. (у Сегедину) и 1848. (у Суботици); „Молитву“ и „Роду о језику“ *Даница* за 1860. (бр. 21.) и 1861. (бр. 1.).

Прерадовић је пропевао српским језиком на навађивање спола. Да није било Спира Димитровића, који му је

³⁾ 1861. год. В. исту књигу стр. 180.

⁴⁾ *Нове пјесме* P. Preradovića. U Zagrebu. Tiskom Franje Župana 1851.

тако рећи изудио прву песму српску, Прерадовић би остао можда као и Стеван Милековић — Стеван Милов — немачки песник. Једном већ отворено врело није се могло задржати. И Прерадовић износи одмах у песми оно, што у онај мах најдубље осећа: повратак своје народу (*Путник*), тугу због неслоге Хрвата и Срба (*Браћа*) и своју љубав према лепој Задрани (у више дивих песама). Од тих чустава чувство због неслоге Срба и Хрвата прати га са својим сталним квалитетом до гроба.

У оно доба, нарочито у крајевима, у којим је Прерадовић боравио, ретко се који католик признавао Србином, шта више и код многих православних Срба, — и опет, нарочито омицира — национална свест није била доста јака. Прерадовић је пак ретко кад био у друштву одлучних Срба, а и кад је био, видео је, да они и сувише истичу православље, и то му је морало бити веома неугодно, њему, који се православља, и ако силом, одрекао.⁵⁾ Међутим је у католичким и у хрватским — тада илирским — круговима био једва дочекан. Гај је одмах прештампао у својој *Dapici* прву му штампану песму „Зора пуца, бит ће дана“, Станко Враз је дописивао с њим и непознат и исправљао му је језик у „Првенцима“, а кад је пролазио кроз Загреб 1847. би уведен у књижевничке кругове и би „свуда јако пријатно дочекан“ као што сам вели у нацрту свога живота⁶⁾, док је његов растанак са Милетићем и Ђорђевићем у исто доба, као што Ђорђевић вели, „доста затегнут“ био. Бискуп Штросмајер, познат са своје дарежљивости, чинио му је веома знатне услуге. Срби су пак, нарочито они у јужној Угарској, у оно доба сматрали православну веру као *conditio sine qua non* за народност, њихов је верски и национални живот радом за одржањем и унапређењем аутономије био стопњен уједно, и онда није чудно, што су на Прерадовића гледали као на ренегата. Нећемо овде расправљати, у колико је то становиште оправдано и од какве је користи било по одржање нашега народа у оним крајевима, но ћемо само напоменути, да је оно веома погодно, да се о многим појавама без довољнога разумевања њихова суди на пречац, — па тако је било и овом приликом. Прерадовић се Српства није одрекао, он је од Срба напуштен био.

За правилно схватање Прерадовићева књижевног рада и његова односа према Српству и Хрватству од велике је важности и то, што су Прерадовићеве први учители у народном песништву били дубровачки песници и фра Андрија. У њихову су пак песништву истицави догађаји из народне прошлости, али нигде народно име, они су, а нарочито Качић-Миошић, били национални, али без одређенога националнога имена, баш као и Мажуранић у свом „Смаил-аги.“ Прва песма Прерадовићева — Посланица Шпири Димитровићу — сведочи, колико је старац Милован на њега утицао. Фра Андрија је обухватио у својим песмама цело Југословенство и сматрао се као члан целине, а не чланом једнога дела те заједнице. Стога управо и имају и Хрвати и Срби једнака права, да га својим називају. За Прерадовића је тако схватање било и потреба његова духовна расположења, баш због његова односа према Српству и Хрватству. Србин, који је примио католичку веру, и који је по ондашњем веровању и самих Срба, на жалост, тим престао бити Србином, где је могао

наћи боље утехе за све оне несугласице у своје народу — а судбина му је доделила, да их сам собом проживљава, те да их тако много живље осећа но ико други, — до у оној заједници, где су све те разлике изглађене? Прерадовић је са широким грудима ступио на књижевно поље, он је хтео да обгрли оба дела нашега народа, али — илирски је покрет био на заходу и место једнога народа, он наводи два. И одмах се показује суревњивост младих народа, који љубав пеће да деле ни с ким више, па ни са најрођенијим братом, или управо с овим најмање. Срби га неки називају ренегатом, или су бар равнодушни према њему; Илири га истина одушевљено примају, али у хрватској омладини већ не наводи следбеника, она сва листом полази за одлучним Хрватом, Августом Шеноом.

Тако се, мислим, може протумачити зашто он у својим песмама избегава помињање народнога имена, па и његов синритизам, који укида и највећу досад нам познату разлику, разлику између живота и смрти, према којој ишчежавају све ове различнице, што нам у животу толико вреда наносе. А да је Прерадовић морао имати заиста горких тренутака са својим становиштем, које је тако мало одзива налазило, сведочи и песма:

Хрват или Србин

(ИЈЕКОМУ ПРИЈАТЕЉУ)

Ти се на ме срдши, мила побратиме,
Велиш: Србин јеси, српско имаш име,
Твоји праједови сви су Србли били,
На Косову пољу морда крвцу лили,
А ти, њихов унук, за Србље не мариш,
Већ се у Хрватству покварену квариш!
Твој ме укор, побре, тишти одвећ јако,
И да н'јесам војник под тешком бих плакб;
Ал овако знадеш, даке су ми мисли,
И попуштам ондје, где би други отисли.
Изван али хоћеш да се порвамо,
А ти седај ноге, пак дојашн амо,
Установи мјесто, вр'јеме и другара,
Па ћемо распечат, што нам срца пара,
А у ц'јелом св'јету нека спомен буде,
Да су до два брата били дивје луде.

Фрањо Марковић, који нам је дао добру естетичну оцену Прерадовићевих дела, вели на једном месту овако: „Да је Прерадовић Хрват, то му свака пјесма и нехоте каже; многих те многих, којима он то срчано и радосно исповиједа, не треба наводити, а да је био спреман од невоље за своје Хрватство и с пријатељем се Србином побити, ну да је уједно сваки бој и свађу међу једнокрвном браћом сматрао лудошћу, каже пјесма *Хрват или Србин*.“ [Види *Pjesnička djela Petra Preradovića*, Стр. 21. Из самога тога навода види се и његова нетачност. Већ је сумњиво, кад се за једнога хрватскога песника мора доказивати да је Хрват. Међутим то, што Ф. Марковић тврди, не може се наћи у Прерадовићевим песмама. Интересантно је, да у истој књизи, *аобратим* Прерадовићев, Иван Триски, у свом животопису вели: „... једном истом љубави обухваћајући Српство и Хрватство, а мрзећи сваки раздор браће по језику бијаше то гласовит првак нашега народа, кому ће се име спомињати док нам буде трага и гласа на свијету.“ Триски је, дакле, истински поштовао свога побратима и није хтео из пристрасности да се огрени о његово уверење. А дванаест година касније, други књижевник хрватски, Миливој Шрепел, овако говори о томе: „Прерадовић био је искрен пријатељ слоге једнокрвне браће Хрвата и Срба. Чини се, да зато навалице не спомиње ни хрватскога ни српскога имена. Знао је добро Прерадовић, да ће име

⁵⁾ Да је заиста тако било, дао нам је за то доказа Јован Ђорђевић својим чланком „Први састанак Милетићев и мој о Петром Прерадовићем.“ В. „Бранково Коло“ за 1896. II. год. Стр. 181.

⁶⁾ В. Грађа etc. стр. 194.

бити највећа запрека жељеној слози. Народи се лакше одричу слободних установа, него имена.* В. Milton i Preradović, Vienas за 1885. Стр. 44—45. А кад смо већ при тој, да дамо реч и самом Прерадовићу. У писму од 13. I. 1883. католику и Хрвату, Игњату Врлићу, овако вели: „Чујем да и код Вас тамо та несретна распра своје зубе кеси и да брат на брата режи; чујем да и међу католици некаква *ориска странка* бива. Хвала Богу сад имамо једну странку више. Ја се још једној надам, која ће се склопити на слози и братимству између Србах и Хрватах и свакога будалом прогласити, који међу њима разлике тражи; тој љу се странци и ја приписати; та једина пред Богом је праведна, а све друге то су или глупост многих или охолост појединих.“]

Кад би се хтело самосионо тумачити, онда би какав „тврдокорни“ Србин имао исто толико права, да из те песме прочита, како је Прерадовићу криво, што неко сумња у његово Српство — Твој ме укор, побре, тишти одвећ јако | И да н'јесам војник под тиском бих плако — и да стога изазива свога пријатеља на двобој. Али, да-богме, да не би имао право, баш као ни Фрањо Марковић. Хрват и Србин су у овој Прерадовићевој песми као она два витеза, који се туку због штита, на коме сваки само једну страну види; обојица имају право, само што ниједан неће да пређе и на другу страну, па да се о том увери. И каква иронија судбине! Песник „Браће“ морао је написати и песму — „Хрват или Србин!“

М. Ш.

Пораз Турака на Плочнику^{*)}

Још ни зоре ни белога данка,
Поклинула са Ја-стрепца вила,
Кликће вила ка Крушеву граду,
Те дозивље српског цар-Лазара:

„Царе Лазо, од Србије главо!
„Зло заспао у беломе двору,
„Зло заспао, добру се не надај!
„Или не знаш, или ти не хајеш,
„Што су тебе једи задесили?
„Ето иде силна војска на те,
„Мурат ти је земљу поробио,
„И Нишаву воду пребродио,
„Те ти, царе, Ниша освојио.
„Силан Мурат у Нишу засео,
„Колко ј' силан, већма с' посилио,
„Хоће к теби у Крушевац, Лазо,
„Да ти круну са главе укине,
„Па и твоје да преузме царство.
„Но чули ме, српски цар-Лазаре!
„У Мурата војска силовита,
„Не можеш је чекат' у Крушеву;
„Да ти имаш крила соколова,
„Не би перје изнело ти меса;
„Бранићеш се, одбранит' се не мо'ш
„Бијежаћеш, но побећи нећеш,
„Молићеш се, измолит' се нећеш;
„Већ потечи на Топлицу хладну,
„Где те чека одабрана војска,
„Где те чека двадесет тисућа
„Све по избор' љутијех момака,
„Што војводе твоје сакупише;
„Са њима су Бошњаци јунаци,
„Што их посла Бошњанине краљу,
„И њих има до десет тисућа;

*) Други део четврте песме из велике народне епопеје Косово. — Другу песму из ове епопеје, *Сукоб између Вука и Милоша*, донела је *Нова Искра* у 11. броју прошле године. —

„Ал' не дође Зећанине Балша,
„Нити посла врле Црногорце,
„Остави их да му Скадар бране
„Од Турака исред Арбаније;
„Нити дође Краљевићу Марко
„Од Прилипа града бијелога,
„Нити дође Костадине баче
„Из питома места Жегљигова, —
„Не моглоше од Турака проћи;
„Ал' промаче Љутица Богдане,
„А са југа, са кршиног приморја,
„Но без војске без својих момака. —
„Сам он ваља к'о читава војска.
„А кад чује турски цар Мурате,
„Гдега чекаш на Топлици с војском,
„Он се неће дуго премишљати,
„Окренуће к теби на Топлицу,
„Ту ће вам се војске сукобити.
„У Мурата сто тисућа војске,
„Све делије, аге и бегови,
„Јаничари бесни и помамни,
„Ал' се, царе, немој препанути,
„Док је теби твојих војвода
„И јунака љутих оклопника,
„Каквих данас у Турака нема,
„Ласно ће те савладати Турке.“

Кад то зачу славни цар Лазаре,
И разабра што му вила каже,
Он похита на Топлицу хладну
Међ' јунаке и међу војводе,
Који су се боја ужелели.

Тек што Лазо осмотрио војску,
Поискао дивит и хартију,
На колону ситну књигу пише,
Пак је шаље турском цар-Мурату,
У књизи га 'вако поздрављаше:

„Чули мене, силни цар-Мурате!
„Срамота је упадати мучки,
„Без одбране робље одводити,
„Него хајде к мени на Топлицу,
„Да јуначки мегдан поделимо,
„Па што коме Бог и срећа ладе.“

Кад је Мурат књигу проучио,
Од Ниша је војску окренуо

И Мораву мутну пребродио,
Ударио на Прокупље бело,
Постојбину старог Југ-Богдана,
Прокупље је огњем попалио,
Па с' кренуо уз Топлицу хладну
Ка табору српског цар-Лазара.
На Плочнику крај воде Топлице
Угледао чадорове беле,
Српску војску и српске јунаке;
Те се силни Турци уставише,
Своју војску табор учинише
И топличка поља притискоше.
Товни коњи и бијесни Турци
На алаје пољем се ређају,
А наше их на хатим' облећу
И попречно уз Топлицу гледе,
Погледују Лазарову војску.

Тек Мурату чадор разапели
На догледу Лазарове војске,
Зоде Мурат Лазу на предају
И овако њему поручује:

„Ој чу ли ме, српски цар-Лазаре!
„Хајде к мени под свил'на чадора,
„Преклони се и мени поклони,
„Ја ћу теби живот опростити,
„И круну ти твоју оставити,
„Да царујеш кано и до сада;
„Ако ли ме послушати нећеш,
„Хоћеш, јунак, грдно данас проћи,
„Оставићеш на Топлици славу,
„К'о Вукашин на мутној Марици;
„Добро мисли, да се не покајеш.“
Одговара славни цар Лазаре:
„Проћ' се шале, силни цар-Мурате!
„Куд те, царе, сила занјела!
„Нисам дош'о да ти се поклањам,
„Већ да мегдан делимо јуначки.“

Ал' су Турци мудри и лукави,
Не хтедоше одмах ударати,
Не хтедоше заметати кавгу,
Докле своју не одморе војску.

Но из турске појави се војске
Црни Арап, царев Алил-ага,
На бесноме хату од мегдана,

Разиграо хата по пољани,
Гледају га и Срби и Турци;
О бедри му сабља димискија,
Преко крила копље убојито,
А у руци тешки шестоперац,
Па га Арап покрај себе нија,
Те га баца небу под облаке
И у десну дочекује руку;
Под собом је хата ражљутио,
Удара га оштром бакрачлијом,
По три копља у пријекско скаче,
По четири небу у висине,
У напредак ни броја се не зна;
Из уста му живи огањ сипа,
Из ноздрва модар пламен суче.
Колико се Арап посилио,
У п'јаности бесно подвинује:
Је ли мајка родила јунака,
Каурина и српскога сина,
Да му данас на мегдан изађе?

Кад то чуше српске војеведе,
Полетео сваки цар-Лазару,
Да од цара благослов измоли,
Да се може с Арапом огледат';
Међ' њима је Срђа Злопоглеђа,
Злопоглеђа стари мегданџија —
Њему цар благослова даје.

Ја какав је Срђа Злопоглеђа!
Чудна ока и чудна погледа,
Мрко гледа и очима стреља;
На њему је ђурак од курјака,
А на глави калпак од самура,
На калпаку златали челенка;
Сјају му се токе кроз бркове
Кано месец од петнаест дана,
Кад обасја кроз јелове грање;
О бедри му сабља окована
И на њојзи три балчака златна,
И у њима три камена драга,
Ваља сабља три царева града!
Љутит Срђа па се придруо,
Дохвати се косната мркова,

Мркову се на рамена баца,
Па полете црном Арапину.

Удари се јунак на јунака.
Пусти Срђа копље убојито,
Ал' арапов коњиц од мегдана,
На земљу је на мах поклекнуо,
Над Арапом копље прелетело,
Ударило у зелену траву;
Тад је Арап коња разиграо,
Те он пусти копље убојито;
Ал' је Срђа јунак од мегдана,
Дочека га перним буздованом,
На троје му копље саломно,
Пак Арапа мрко погледује.

Препаде се царев Арапине,
Кад у Срђе црне очи згледа,
Па не чека да Срђа удара,
Већ потеже топузину тешку,
Те погоди Срђу Злопоглеђу;
Ал' се Срђа држи на мркову,
Из седла га маћи не могаше.
Ја кад виде црни Арапине,
Да ће данас изгубити главу,
Окренуо хата од мегдана,
Шташе побег' на срамоту Турком.

Кад то виде Срђа Злопоглеђа,
Попритеже мркову дизгине,
Самур калпак на чело намаче,
Па се пусти за Арапом црним:
«Стан' причекај, царева делијо!
«Да окушаш мога шестопераца.»
Па потеже перна буздована
Пустимице добро нештедице,
Те Арапа међ' плећа погоди;
Колико га лако ударио,
Из бојног га седла изгонио,
Паде Арап у зелену траву;
Арап паде, а Срђа допаде,
Сабљом ману, одсече му главу,
Мркову је баца у зобницу,
Па се врати натраг у ордију. —

Кад у јутру јутро освануло
И с истока огрануло сунце,

Обасјало коње и јунаке,
Блиста оклоп и светло оружје,
Стоји топот убојитих коња,
Справљају се појске с обе стране.

Силни Мурат седи под чадором,
Код њега је везир Јеврем-беже *)
И остале паше и везири,
И дванаест великих кадија;
Њима царе, силан, наређује,
Да ударе одмах на Лазара,
Да му војску мачем истријебе,
Да не штеде момка ни војводу,
Да му жива ухвате Лазара
И доведу њему под чадора.

Потекоше Турци унапријед,
Полетеше стреле са тетива,
Од њих јарко помрчало сунце,
Нит' се види неба ни облака.

Кад то виде славни цар Лазаре,
Појахао голема Лабуда
И часним се крстом прекрстио,
Па поваци мача убојита:

«Напред депо, моји соколови!
«За крст часни и веру хришћанску!»
Тад Срби Бога поменуше,
Бритке они сабље повацише,
Положише своја бојна копља,
Полетеше низ поље топличко,
И у Турке јуриш учинише.

Боже мили, чуда великога!
Чудна боја, чудна ли састанка,
Кад се двије састадоше војске!
Једно српска а друго је турска,
Пред српском је славни цар-Лазаре,
А пред турском везир Јеврем-беже;
Стаде звекет оштрога оружја,
Стаде јаук рањених јунака;
Да је коме било погледати,
Како српске ту севају ђорде,

*) Јеврејос бер.

А. МНДЕР

ЛОВ НА ЈЕЛЕНА

Како л' турске полијећу главе!
Потоком се крнца проливала,
Врела крвца коњска и јуначка,
А Топлица мутна и крвава,
Обојена крвљу од јунака,
Више турском него крвљу српском,
Носи, мутна, коње и јунаке,
Носи чалме, носи и калпаке.

Сече Турке Страхињићу бане;
Што би бане Турак' пропустио,
Дочекује Срђа Злопоглеђа;
Што би Срђа Турак' оставио,
Дочекује Бошко Југовићу;
Што би Бошко Турак' промашио,
Дочекује Реља Крилатица;
Што би Реља Турак' прелетео,
Дочекује Љутица Богдане;—
Богдан хоће да гласник не оде,
Ражљутио танку беденију,
Сабљом сече, беденијом гази,
И сатире тешком топузином.

Ја какав је Обилић Милошу,
А са своја оба побратима,
С Косанчићем, с Топлицом Миланом!
Све сагоне Турке на буљуке
И нагоне на воду Топлицу,
Те с' Топлица мутна зајазила
Од лешева коњских и јуначких:
Сам Обилић на своје ждралину
Гони јунак тисуће Турака,
Те их сече и десно и лево,
Крвава му сабља до балчака
И десница до рамена рука.

Гледа Мурат из чадора свога,
Како Срби славно јуришају,
Како бију и разгоне Турке;
Гледа, силан, а мило му није,
Жучно му је срце у грудима,
Па дозивље везир-Јеврем-бег
Исред боја, исред окршаја,
Да га везир мало разговори,
Да му пусто срце не препукне
Од зловоље и помаме силне.

«Који оно добар јунак јесте,
«Што једанпут бритком сабљом мане,
«Бритком сабљом и десницом руком
«Па двадесет одсијече глава?»

— «Оно јесте Страхињићу бане.»—
«Који оно добар јунак јесте,
«Што два и два на копље набија,
«Преко себе у Топлицу баца?»

— «Оно јесте Срђа Злопоглеђа,
«Што нам јуче Алил-агу смаче.»—
«А који је оно добар јунак

«На алату коњу великоме,
«Са крсташем у руди барјаком,
«Што сагони Турке на буљуке
«И нагони на воду Топлицу?»
— «Оно јесте Бошко Југовићу,
«Млад барјактар српског цар-Лазара.»

«А који је оно добар јунак,
«Што пролеће кроз ордију целу
«На кобили, танкој беденији,
«Сабљом сече, те снопље обара,
«Другом руком туче буздованом,
«Сатрће нам половину војске?»

— «Оно јесте Љутица Богдане,
«Наш клетвеник с јужнога приморја,
«Што 'но смо му земљу оставили,
«А харача тражит' не смедосмо;
«Нит' се боји цара ни везира,
«Ни на земљи каквога јунака,
«Разма једног Бога истинога.» —
«А који је оно добар јунак,
«На ждралину коњу виловиту,
«И са њиме два сива сокола,
«Што погоне тисуће Турака?»

— «Оно јесте Обилић Милошу,
«А са своја до два побратима,
«Једно му је Косанчић Иване,
«А друго је Топлица Милане,
«Онаквијех, царе, више нема
«У Турчина, нит' у каурина;
«Обилић је јунак над јунаком:
«Што је земље на све четир' стране,
«Нада њиме не има јунака,
«Сам он може с нама појевати!
«Једни кажу да је вилин сине,
«Други да га сељанка родила,
«А кобила млеко одојила,
«Те јунака зону Кобилићем.»

Препале се силан цар Мурате,
Па говори везир-Јеврем-бегу:

«Мој везиру, ово добро није!
«Страх је мене и бојим се љуто,
«Данас ћемо главе изгубити!
«Но потеци и брзо поведи
«Све делије, што најбоље имам,
«И поведи сву одморну војску,
«Докле Срби још продрли нису
«А до мене и чадора мога;
«Удри сваког ко срамно узмиче
«И срамоти образ Мухамедов!
«Јер тако ми пророкове браде,
«Одавде им повратишта нема,
«Повратишта нити утецишта;
«Ми Лазара освојит' морамо
«И његове похватат' војводе,
«Одвести их у Једрене беле

«Повешати граду о капије,
«Те учинит' курбан Мухамеду,
«Ма сатрли половину војске.»
Тако рече силан цар Мурате,
Тако рече својему везиру,
Ма не рече Туре: ако Бог да!
Као што му ни помоћи неће.

Ту се бише летњи дан до подне,
А кад подне превалило било,
Сам се Мурат главом подигао,
И на бојно поље дојао,
Да охрабри аге и делије.
«Алах! Алах!» сложио Турци вичу,
Ал' узмичу, жалосна им мајка!
Љуто бију српски соколони,
Потукоше многу војску турску,
Изгибоше аге и делије,
Изгибоше многе поглавице:
Двадес'т паша, дванаест везира
И дванаест великих кадија.

Мили Боже, на свем теби хвала!
Препале се силан цар Мурате,
Побоја се изгубиће главу,
Паша даде а бежати стаде,
Бежи, царе, низ Топлицу хладну,
На Мораву коња нагонио,
И Мораву срећно пребродио,
Пак утече, весела му мајка!
До Једрена једва с' оставио.

Многи кажу и причају људи:
Од како је гавран поцрнео,
Таквог боја нико не видео,
Таквог боја и таквог покора,
Што га тада доживеше Турци!
Ту не оста Србин у дружини,
Који турске не одсече главе,
Који по две, који по четири,
Војводама ни броја се не зна;
Од Србаља мало ко погибе,
Од Турака мало ко утече:
Од стотине тисућа Турака
Не утече ни петина једна,
Да о чуду и покору прича,
Све изгибе на Топлици хладној,
Осталоше трупи и лешине,
Да нахране вране и гавранс.

На Плочнику, крај воде Топлице,
Знати ће се турска погибија,
Знати ће се турска костурница,
Док је Срба и док је Турака.
Док је света и докле је века.

Први болесник

А. Хеденстјерна

Био је doctor medicinae, угледне спољашности, с осредњом сведоцбom и великим дугонима, због којих је плаћао луд интерес. Кад је у својој тридесетчетвртој години, као свршени медицинар, ступао у борбу за опстанак, била су у свету сва боља лекарска места тако заузета, да њему једва што остаде неко злехудо место у којем беше до 150 становника, али тако сиромашних, да ни један од њих није имао залишних пара за боловање. Надао се још једно једино, према приликама у којима је био, на надничаре, којих је било доста у околини, да ће ма ком од њих било ветрењача било каква друга машина руку откнута, или да ће о црквеној слави ма ко од њих, кад се добро „накити“, сломити или своју или чију било ногу!

На дужност је дошао некако у почетку лета, те одмах даде оглас у новине и метну фирму (још како лепу фирму!) на улазак у стан. Онда се лепо завали у насло-

Један постарији, по изгледу веома пријатан господин узе га под руку и журно уведе у собу, где је на постељи лежала ретко лепа госпођица, од прилике у двадесетим годинама, али болесна.

„Помозите ми, Господине Докторе!“ тужно га замоли чим уђе у собу.

„И ја Вам за сад ништа друго не желим!“ ватрено одговори доктор.

Одмах јој опиша било, прегледа њен красни, малени језик, и распита је о свему о чему млад лекар може распитивати тако егну и младу госпођицу.

У том је већ и ручак био готов, те се млади лекар најасни „да ће морати о ручку добро промислити о овом јединственом случају.“ Мати га упита, да ли нема какве опасности по њезино драго дете? Отац је само уздихао. Доктор је о ручку био дубоко, дубоко замишљен. Јело је било изврсно, а Бургундац још бољи. Када је доктор после ручка поново отишао болесници, погледа га она још преданије, те доктор позва у помоћ све своје знање да је што пре спасе.

И тада написа рецепт, а тек што га беше завршио, узјаха један од служитеља најбољег господарева коња и

СТ. ТОДОРОВИЋ

ПРЕД ЦЕТИЊЕМ

њачу и поче очекивати болеснике. За прве недеље нико му не дође, а број посетилаца не беше се пореметио ни у току друге недеље. Али првог дана треће недеље затресоше се степенице од брзих и журних корака, те је млади Ескулап већ назирао свој заслужени дводинарац. Али, на жалост, то је био неки његов школски друг, који је некуд путовао да држи проповед као испит за капеланско место. Чим се поздравеше, упита га капелан: да ли би му Господин Доктор могао позајмити две десетнице за месец дана?

„Могу, брате, јер их ни сам немам!“ одговори доктор и уздахну.

Али већ сутрадан дођоше једна господска кола што их дотера неки кочијаш са сјајним дугметима, и одвезе га на миљу даљине, по неком тако ужасном путу да је господин доктор целог пута мислио: и умреће а неће дочекати да види свог првог болесника! Али се ипак кола зауставише пред неком верандом двоспратне, дивне, беле куће, око које беше дрнетâ, покошених ливада, цвећа, њива и једно мало језерце.

трком одјури у апотеку која је била удаљена за неких петнајест километара од куће.

Доктора просто очараше чудне очи младе болеснице. Па ипак је уз каву попио и две чашице коњака. Још се понуди да ноћ проведе поред болеснице, али му то са великом захвалношћу одбише „због осталих пацијената!“

И тако са пуним срцем (јер је у њему била цела целцата ова дивна болесница) оде у вече кући, да га о сутрашњем вечери опет одвезу болесничној постељи, јер ће дотле и медицина деловати како треба.

Али се доктор сутрадан пробуди са пакленим очајањем и ужасним страхом, какав обузме окореле грешнице пред земаљским судијом. Завесен младомшћу и лепотом младе болеснице, а такође и красном пилеџином и старим Бургундцем, а не мање и радошћу што је једва једном стекао болесницу — био је записао (на свој ужасни страх, тога се врло добро сећа!) такву дозу противу грознице и болова да би могла и вола оборити! Ужас, просто ужас! Место броја 10 био је записао 100 а максималан је проценат 20! Лепо види тај број, те се тресе од страха...

Да ли је мозак изгубио, те није знао, да ли је то погрешка у писању или тренутно лудило? Сад му је било сасвим јасно: каква све несрећа може да буде због тога! Дабоме да је сад морао на врат на нос полетети болесници. По свему изгледа да је више неће наћи у животу! На једном позајмљеном коњу јурио је без одмора. У дворишту не беше живе душе, а исто тако ни на веранди. Дабоме, после такве несреће! Одмах улете у предсобље, а одагле у болесничину собу.

Болесница је лежала бледа и непокретна... Али како је била у одморачи, у јутарњој одећи, са неким романом у испруженој руци — једва је личила на мртваца.

„Го-спо-ђи-це!... Го-спо-ђи-це!“ уздишући је дозивао сироти, скоро онесвесели доктор.

Она се трже из сањарија, отвори очи и промуца љубазно:

„Доктор... мој спасилац... већ...“

Свест му се поврати, јер се, ето, уверио, несумњиво уверио да је она још у животу. Пошто је ужасна несрећа уклоњена, несумњиво је (упркос научних истина) да је и поред онакве медицине остала у животу. Како? зашто? — било је излишно одгонетати.

„Прашак...“ изговори доктор као издишући.

„Хвала, највећа Вам хвала! То је био чудноват, спасоносан лек. Гледајте само, како сте срећне руке, Господине Докторе! Ево сам већ данас устала!...“

„За име Божје, где Вам је преостали прашак? Не сме се више узимати, нипошто... осим у крајњој невољи! Дајте ми га, дајте ми га одмах!“

Она се поново збуни и сва порумене. У забуну сплетено и страшљиво подиже према њему своје очи и промуца, а усне јој поруменеше као пурпур:

„Прашак? Да... овај... јесте... прашак... Врло радо... али ја сам их узела све.“

„Сва три!!! Милостиви Боже! Кад сте последњи узели? Последњи, последњи, Госпођице?“

„Ах да... овај... на тако пре два сата... пре три ли пет... Ах, опростите. Ви сте наредили да други узем после осам сати, ако први не помогне... Али, ја сам била тако узнемирена и нестрпљива... Имала сам после првог прашка још болова... два три сата... па сам одједном оба узела. Опростите!“

„Ох!... Ах!... Боже!...“ узвикиваше доктор, на покрив лице рукама сруши се у најближу столицу.

И опет је био ручак, и опет стари Бургундац, а о кави уђе у салон љубазна, брзо опорављена госпођица. Доктор затражи кутију од прашкова, где је морао бити и рецепт. Али каква непријатност! Кутија је била исцепана!

„А оригинални рецепт?“

„Смем ли га задржати као усмену на моје спасење?“ упита га она бојажљиво.

„Не, не, то не сме бити. Али ако имате *Саоменицу* уписаћу Вам штогод.“

Кад је при повратку у некој шуми на тисуће комадића исцепкао проклету рецепту, лакну му у души као да је Бог зна какав терет скинуо са себе.

Једног лепог летњег дана, пет година после овог догађаја, рече доктор својој госпођи:

„Драга моја, има једна тајна између нас, једна јединица. Хоћу да ти је саопштим, ту једину тајну...“

„Је ли јоште жива? Живи ли овде, у овом граду? Јеси ли је волео пре него што си мене познао?“ одговори госпођа докторка живахно како јој и доживљаваше.

Али када дознаде, да је мало требало па да умре од оног прашка што јој га је за лек дао, утиша се и рече: „Зар ништа друго, мужићу? Донста, доиста то је, чини ми се, било прилично неупутно с твоје стране. Али и ја теби морам открити једну тајну...“

„Ја, који сам мислио да си анђео небески... Хоћу све да знам; реци све, све реци! — Докле сте дотерали у љубави?“ прекорно је упита доктор.

Она спусти главу на његова прса и шапуташе:

„Било је... онда је било такво мртвило код нас у пољу... Па смо дознали да је један лекар... један млад доктор добио место близу нас... Али пошто нас није посетио... онда... знаш... ја се као резболим... Није било тешко да обманем оца и матер... па... ето, драги, сад све знаш!...“

„Али прашак! Могла си, душо, главом због тог прашка платити!“

„Прашак!... Бацила сам га до ђавола чим су ми га предали. Због тога само ниси могао ни кутију видети!“

А.

Две песме

1.

ного бих ти рећи хтео,
И прилика често бива.
Каз'о бих ти колко љубим
Али то се не казива.
То говоре очи моје,
То ми с лица читат умеш.
Ал' ти иста... Ил' не можеш
Ил' ме нећеш да разумеш.

2.

Зашто срцу свом и моме
У младости ствараш ваје?
Што обараш очи драга?
Зашто гушиш осећаје?
Плакала си због пољупца.
Ја узданух: Збогом мила!
После те је плач гушио
Зато што си сузе лила.

Влад. Станимировић.

Максим Горки

студија

Вој. Ст. Поповића

аљда сте видели кадгод у тавној ноћи звезду репатицу кад прелети преко хоризонта? Јесте ли се дивили њезину сјају и величанственој појави? Тако се и на небу руске литературе појави Максим Горки. Али његова звезда приближава се више сунцу, јер јој појава није тренутна, а сјај и топлину као да је од сунца позајмила.

ВЛАХО БУКОВАЦ

У КРЧМИ

Ја не знам примера у светској литератури да слава писца за тако кратко време може достићи крајње дистанције. Малом и незнатном фељетонисти неког провинцијалног листића требало је само да се позна с чувеним Кораљенком и ступи у коло Петроградског Књижевног Савеза, па да име његово облети сву пространу Матушку-Русију, да постане идолом одушевљене омладине, да уведе у литературу нове типове и тиме створи нов правац, нову школу — једном речју: да заузме место најдаровитијег међу млађим руским писцима.

Критике, или боље рећи панегирици, ницаху као пецурке. Све су се оне дивиле Максиму и уздизале га до висине на којој се и он јемачно бојао вртоглавице. Пред сликом М. Горког, од Рјешина, светина се гура и комеша — на лицу је сваког некакав пријатан осмех, као да, гледајући њега, помисли све његове безбрижне бескућнике. Максим и његови „голаћи“ постадоше модерни, а 50.000 егземплара његових дела (у 5 књига) разоњоше се за тили часак. Некакав студент прошио се, најзад почео да лута и краде, и његов адвокат објаснио је то на суду утицајем Горког.

Готово сви критичари труде се да објасне узрок тако невероватно брзог успеха Горког и разио га тумаче. Једни (Боценовики) приписују узрок успеха самим делима Горког, која су сама створила себи славу, када се компетентна публика ближе с њима познала, т. ј. када су приповетке Горког почеле изазивати у великим периодичним Петроградским журналима, захваљујући Корољенку који први пронађе у њима бисер. — Други (Меншикови) пак тврде да слава и успех М. Горког имају да захвале једино чудноватој и интересној биографији Максимовој. Мени се чини да су и једно и друго утицали да се тако брзо створи слава којој би многи и многи позавидели. Биографија, пуна необичних доживљаја, дала је обилата материјала нервној великосветској публици да задовољи своју болесну радозналост, жудну за новинам и потребом јаких утисака који би ставили у пријатну вибрацију њихове разлабављане нерве. Биографија његова привукла је већу пажњу и ин-

тересовање о писцу; она ја донекле обезбедила блаже обраћање к његовим делима. С друге стране пак, сама дела, пуна духа и свежине, народног хумора, нових типова и манира довршила су оно што је биографија започела; јер читајући их осећате како вас обузима топла струја нечег новог, оригиналног; ова пријатно голица ваше нерве, те се са свим одајете новом раздраганом осећању. Горки је песник и сликар. Само као такав он је могао и најгрубљу појаву да обуче у дивно рухо; да чак онде и где је смрад и нечистоћа, замирише цвеће поезије.

Овако описати море с његовим лепотама и страхотама, и бескрајњу степену са заходним сунцем може само жива реч песника и кичица сликарева. —

I

Алексеј Максимович Пјешков (у литератури Максим Горки) родио се 14. марта 1869. год. у Ниж. Новгороду од оца Пермског мештанина Максима Саватијева Пјешкова, тапетара, и матере Варваре Каширић. Било му је 4 године кад му умре отац. Мати се преудале а њега остави деди на васпитање. Овај га научи да чита псалтир и часловац, и кад је у томе показао довољно успеха, пошаље га у школу. Ну тамо се не задржа више од 5 месеци, јер се разболе од великих богиња и тако напусти школу. У то време умре му и мати; радња дедина пронаде, а Максима дадоше у обућаре. Није прошло ни два месеца, а он облије руке врућим шчијем, те га и опет газда отера деди. —

Кад се поправио, деда га даде „чертежнику“ (који црта планове), али од њега Максим брзо утекне и ступи на један пароброд у куваре. Главни кувар био је ту неки пензионисани подофицир Михајило Акимов Смури. Он први разви Максиму вољу за читање књига. Горки је тада толико заволео књиге да је опет захтевао да се учи и у тој намери крене се у Казан, мислећи да ће тамо моћи учити бесплатно. Наде га обмануше и он принуђен ступи тада у пекарску радњу, за 3 рубља месечно.

Иа Казања крене се у Царицину, где је провео неко време као железнички стражар. Одатле га ускоро отерају у Ниж. Новгород да служи војску, али га при прегледу одбију, јер „дырявыхъ не берутъ“ и њему ништа друго не остаде него да продаје баварски квас. Ускоро се познаде са Б. М. Лањним, којему се веома допаде, те га узе за свога секретара. Жеља за путовањем у њему се опет јавља и он се креће поново у Царицину: обилази Донску област, Украјину, Бесарабију, јужну обалу Крима, Кубањ и Црно Море. 1892. год. живео је у Тифлису и радио у железничким радионицама. Ту је наштампао у листу „Кавказ“ прву своју приповетку „Мавар Чудра“. Затим се поново врати на Волгу и у Нижњем Новгороду сретне се случајно с В. Г. Корољенком. Како је утицаја имао Корољенко на Максима, види се из Максимова писма Городецком: „Напишите о томе, напишите на сваки начин: њега, Горког, учио је да пише Корољенко, а што је Горки тако мало примио од Корољенка, у томе је крив он, Горки. Напишите: први учитељ Горког био је војник-кувар Смури, други — адвокат Лањин, трећи — Александер Методевич Каљужин, човек „изван друштва“, четврти — Корољенко“. Тек од познанства са Корољенком, приповетке Горког појављују се у великим журналима; а од 1896. штампа их само у журналу „Жизнь“, који недавна цензура сасвим забрани.

Ето кратке биографије Максимова, а сад да пређем на сама његова дела и постара се изнети њихову драж и лепоту, којима се заносе и одушевљавају. —

II

Нико још као Горки не обрати толико пажње оној најнижој друштвеној или боље рећи недруштвеној класи (која се тако лепо карактерише речју „босјак“ (босиак)-голаћ, бескућник) и оном пролетеријату, ономе олошу који већином завршује своју улогу у друштву алкохолизмом, а којима Максим даде тако леп назив „бивши људи“.

Ето то су његови јунаци, ти увређени од судбе, ти голи, гладни и али полуљуди, полуврерови који испуњују прљаве јазбине и ђумезе градске, и чије је име Легијон.

Душу тих људи изучио је Горки и она није тако прљава и порочна као што изгледа на први поглед. И у њој сијне по нека светла и узвишена црта која у вама пре изазива жалост и сажаљење, него мржњу и одвратност према тим људима чија је судбина тако несрећна. Горки је изучио сваки њихов осећај, учио најнежније нијансе њихове сложене и неразумљиве душе. Он их је само могао разумети, јер је и он крв крви њихове, што кажује и његово измишљено име, које као да је символ оне бескрајне класе друштвене чији је живот горак.

Знајући те јунаке, њихов начин живота, њихове поступке, од којих многи нису за похвалу, ипак за све време читања, ваша је симпатија према њима тако велика и јака да прелази готово у љубав. Ви волите оне безбрижне голаће који су слободни као тица у зраку и који су готови у свако време да окрене свој лёт куда им се прохте; ви волите оне снажне бескућнике *Арбама*, *Серјошку*, *Васку Црвеног* и др. код којих кипе здравље и сила, и за које нема ничег на свету што они не би смели нагрдити. На њихово понашање, које долази до дрскости, ви не окрећете главу на другу страну, јер вам оно пре изазива осмех. —

Они љубе природу, широку степену, у којој су неограничени господари, а куда их вуче нека неодређена сила којој се они и нехотице подају. Како тек љубе златну слободу која је за њих што и ваздух и без које им нема живота!

„Волим ти ја, пријатељу, овај скитнички живот. Оно, истина, и хладно је и гладно, али — и сувише слободно“ — вели солдат („Въ стѣни“).

Неспокојство у души заједно са сетом за нечим непознатим — њихова је најкарактеријна црта.

„Ја сам се родио с непокојством у срцу... и судбина је моја да „босјак“ будем,“ вели *Гришка Орлов*.

И у снажне девојке *Маље* налазимо те „босјачке“ црте:

„Ја бих све хтела нешто. А шта? ... Не знам. Други пут села бих у чамац — и по мору... далеско!“

Сам Промтов („*Проходимецъ*“) вели:

„Њихова је особина да никако не могу наћи себи места на земљи и везати се за њега. У њима живи „немирни свраб“, жеља за нечим новим“.

Скитачки живот је последња тачка, последње уочиште „босјак“, у којем налазе јединог лека својим неразумљивим и тајанственим инстинктима. Скитачком животу одаје се сваки „босјак“, био он „босјак“ у ужем смислу те речи, т. ј. дупеж, скитница, лопов, („*Въ стѣни*“, „*Зазубрина*“, „*Челкашъ*“ и др.), био један од бивших људи, кога је страст к „водки“ до тога довела, био најзад интелегентан „босјак“ као Промтов („*Проходимецъ*“) или учитељи („*Бывшие люди*“) који некада беху и ваљани чланови друштва а постадоше „босјаци“ због досаде у животу, због тога што им је тесно у животу.

„Живот је узак, а ја — широк“ вели Промтов. Или кад се *Григорије Орлов* у очајању обраћа докторима: „Болесне лечите... а здрави умиру од тесноће живота“. За њих сâм Горки вели да су: „мртви људи који су изгубили свако поштовање себе самих и лишени подобности да себе оцене.“ Тип интелегентна „босјака“ као да је најгори, јер је спреман на најподлије махинације и најпоқвареније поступке, служећи се у томе својим промућурним мозгом; док се међутим обични „босјаци“ служе једино својом грубом силом. Но сви су они подједнако немирни, незадовољни својим животом и осећају у исто доба да су ипак подобни и за какво веће дело.

„... По све га то није задовољавадо: он је хтео нешто крупније; та се жеља у њему непрестано разгоревала, мучила га и најзад довела до туге — — —“ („*Суарули Орлови*“).

Кад поче беснети колера у Русији *Гришка Орлов* полете први у болничке баракe да неустрашан и силан помогне бедницима. Сав се предао новом послу, ни пред чиме не презаше и храброст му долазаше до дрскости.

„И удавно бих је“, вели он: „и сам бих подлегао... метнули би ми крст и на њему написали: Григорије Андрејев Орлов... ослободио Русију од Колере.“ — — —

Кад виде да су му силе слабачке, да ништа велико не може учинити, тад пада у очајање и напушта баракe. Али он је опет уверен да може нешто необично учинити, само сада не изабра прави пут, те вели тешећи се:

„И тако ја никаква јунаштво не изврших. Ал' и сад ми се хоће да се ма у чему одликујем“.

Често ћете их чути како и философују.

Из уста *Коновалова*, *Гришке Орлова* и др. потеку читави философски трактати о животу, о значају човекџем, о њима самима, да се и нехотице намеће помисао да је код „босјака“ много идејализовања.

„Живот је мој без сваког оправдања“, вели *Коновалов*. „Зашто ја живим на земљи и коме сам на њој потребан, ако погледаш? Ни кућиња свога, ни жене, ни деце... Па и не желим да их имам. Живим и тужим. За чим? Не знам... Унутрашњег пута нема у мени... разумеш ли? Како да ти објасним? Никакве искрице нема у души... силе, шта ли? Баш ничег нема у мени — и то ти је све. Јеси ли разумео? Ето ја живим и тражим „то“ и тужим за „тима“, а шта је „то“ — сам не знам... — — —“

Или на другом месту вели:

„Код мене није све као што треба. Нисам се, значи, родно као што се сви људи рађају.“

У другом разговору он се обраћа Максиму с речима: „Има ли каквих књига о начину живота т. ј. поуке како треба живети?“

Када *Матрјона* вели своје мужу *Гришки Орлову* да промене и нађу бољу кућу, јер им живот није можда весео што им је кућа права јама, он одговара:

„Ех! Није то, тетице. Да се и на чардак попнеш, опет ћеш бити у јама... није кућа јама... живот је јама.“

На другом се месту опет предаје размисљању о животу, велећи: „па ја све разумем, само ми је тешко рећи да ја не могу тако да живим... а како треба — не знам!“

— — — Видећи да узалуд ломи главу, да је немогуће разрешити ту вечиту заговетку, он стреса своју снажну, кудраву главу и одмахује руком: „Па какав може бити мој живот и какав интерес? Нема интереса. Е, па онда идем у трактир, јер је тамо весело.“ И банчећи тамо до неко доба уз *Васкину* хармонику, он у вотки угушује и заборавља за неко време своје мисли, да га после још жешће и силније муче.

„Босјак“ увиђа сву пустош свога бића, не зна циља свом животу и (чудновато!) не криви за то ни економске прилике у којима живи, ни друштвени и државни строј, који се не побрину и о њему, па најзад ни саме људе с њиховом пакости и грамљивошћу, већ самог себе, као јединог кривца своје несреће, и ако је „мрзео све и сваког мржињом немоћног, уморног и гладног звера.“ (М. Горки)

„Сви ћемо ми пропасти, јер је све у нама сувишно, у души сувишно, и сав живот сувишан,“ вели *Тома Горђејев*.

А мрзели су они заиста све. Њихова мржња није лична, не ограничава се појединцима. Они мрзе све што се зове човек.

„Шта је теби тај човек? Разумеш ли ти то? Он ће те ухватити за шију и као буху под покат. Он ће те за твоју жалост... са седам мука мучити. Црева ће ти

Ту „босјачку“ црту најбох још на неколико места. Она још једном доказује да „босјаци“ нису окореле душе, да се и у њима по некад пробуди великодушност и сажаљење. Код *Уиовајушчег* појављују се добри осећаји када спомине како је и код њега био некада коњ, како је и он радио и како је такође видео мужика коме су коња украли, и видео његову несрећу и тугу. Све те успомене толико су га размекшале, да је наваливао на свога друга, да не дирају сељачког коња, него нека иде својим путем.

То пробуђено поштење видимо и код „босјака“ *Мишке* („*Абло сз застежкама*“), када враћа баби украђени сребрни украс са Св. Писма.

Најзад, сетимо се искреног и патриотског одушевљења *Коновалова* за Стењу Рјашина и др.

„Босјаку“ није стало до друштва које га је прогнало као непотребног члана свог. „Па нек све иде до врага!“ вели он: „Мени би било пријатно, кад би земља на једаред букнула и сагорела, или кад би се сва распрела у парам-парчета! Ја сам отеран — ја сам дакле слободан од сваких веза.“

Што се тиче религиозног осећања, оно је код „босјака“ веома пригушено. Кад је старица метнула поред себе *Мишку* и почела му стављати питања о вери, овај одговара: „Откуда ћу ја то разумети? Чујем... лепо!...“

Ц. МЕДОВИТ

МОНАСТИР КУВЕЖДИН

завити себи око руке; све ће ти жиле извући по вершок!) у сџу обраћа се *Пљашинога* своје другу *Уиовајушчем* („*Дружени*“) кад се овај разнежио успоменама о прошлом доба. —

„Разумеш ли, не жалим ја тебе... и никога... вели *Арлом* („*Артемз* и *Каинз*“) *Каину*, кад га овај моли за заштиту.

Скитајући и долазећи у додир са сељацима, и сељаке су омрзли. Колика је била њихова мржња види се из ових речи: „За опстанак човечји најпотребнији су сунце, вода, ваздух и мужик.“ Но та мржња није долазила од њихова уверења, него пре од злобе и зависти према мужику који је био задовољан оним што има. Шта више, по њихову мишљењу, сељак је подла, грамљива душа која ће за новце све учинити.

„Није ми драг... на село мирше... а ја тај мирис не волим“ вели *Серјожа* („*Малва*“). Он мрзи сељаке, што гледају с подозрењем на њих. Он мрзи мужика за његов смешни бирократизам.

„И лаком си! не ваља ти... У осталом, шта си?... Сељак...“ вели *Челнаш* своје другу *Гаврилу* („*Челнаш*“), дајући му сав новац, а у себи јемачно осећаше како је он, луцеж, скитница, отргнут од свега рођенога, виши и племенитији од тога сељака који се као црв пред њим извија.

Па и то како чујем? Зар су наше уши за речи Божје? Оне су нам неразумљиве.“

Дружба код „босјака“ није трајна; кад се прекине, за њоме се много не жали и брзо се заборавља. Љубав се ограничава чисто животињским инстинктима и не представља везу двеју душа. Пример су нам расанак *Коновалова* с његовом газдарицом и расанак *Куске* с *Матрјом*.

Ето у најкраћим потезима карактеристике Масимових „босјака“, а на завршетку да проговорим неколико речи о његовој највећој приповетци „*Тома Горђејев*“ (Види српски превод у овогодишњем *Бранкову Колу*)

III.

Тома, размажено, богато, трговачко дете, још је у детињству показивао неке не сасвим обичне одлике. Још онда у његову карактеру избијала је жица неке самоволе, немилосрђа, напраситости. Бедна девојчица *Љуба* испитивала је често сву силну његове мале песнице. Његова неустрашност и дрскост још се онда примећиваху. Када га старац *Чумаков* затече да краде јабуке, он стоји — не бежи; а кад му овај разјарен викну: „Долијао си, разбојниче. Аха! —“ он, намрштив обрве и стегнув песнице, с претњом одговара: — „Де пробај... дирни!...“

Ињат, отац му, као да је примећивао то код Томе, и бојао се да га јединац не обмане у надама које је на њега толико полагао; за то га је често грдио, дајући му савете и поуке.

„Грдим те“, вели он: „јер видим у теби нешто што није моје... шта је то — не знам! Али видим има га... и штетно је за тебе.“

У једном њихову подужем разговору, Ињат говори о људма којима, по његову мишљењу, као да и Тома припада.

„— Ето, понеки човек ломи се тако у животу као сова по дану... тражи, тражи своје место, бије се, бије — само перје лети од њега, и све узалуд... избије се, осакати, олиња сав, размахне се и потегне куда било, само да се одмори од свог тешког бремена... Ех, тешко таким људима, тешко, братац! —

— А због чега је он такав? пита Тома.

— Због чега? Е то је тешко рећи... Неко због тога што је помрачен својом охолошћу... хоће много, а слабе је силе... неко због своје глупости...“

Још једну „босјачку“ црту — деспотизам, раскалашност заједно са жељом да нешто велико, необично учини, показва Тома, кад га Ињат посла у Каму.

Мединска, према којој је Тома гајио толику симпатију, рече му једном приликом у свом миришљавом ружичастом будоару: „Има нешто код Вас особито... шта? не знам. Но то се осећа... и мени се чини да ће Вам бити веома тешко у животу... ја сам уверена да Ви нећете поћи обичним путем људи свога круга... О не! ја не знам, Ви ћете зажелети нешто друго... је л' те?“

Сам Тома није себе разумевао. Осећао је као да му нешто недостаје, или му је нешто сувишно; осећао је као неку тугу за нечим, о чему нема појма, осећао је да може једним махом своје снажне мишице да покида све мреже које му спутавају и душу и мозак, што и учини у свом очајничком говору пред уваженим скупом трговаца на освећењу барке.

„У мојој се души нешто креће, но разумети то — ја не могу,“ вели он.

„Какав је мој живот? Тако нешто... бесмислено.“

„Живим сам... ништа не разумем... а нешто бих хтео... хтео бих да плунем на све и да пропаднем негде! Да бежим од свега... некаква туга!“

„Ја сам човек велики и тежак... за то се гушим, за то и живим свезан...“

Горки објашњава карактер Томин меланхолијом његове матере, вазда замисљене Кавкаскиње с тамним, тајанственим очима које су вечито блуделе некуда далеко. Тома је, без сумње, природа мистична.

Тома је по свему, што досада рекосмо, „босјак“: „босјак“ по рођењу, један од оних „замисљених људи којих је много у руском животу, и који су несрећнији него ико, јер је тежина њихових мисли увећана слепоћом њихова ума.“

IV.

Неки од обожавалаца М. Горког и његових „босјака“ иду веома далеко карактеришући последње. Сматрајући их као плод наше давно саареле и увехнуте цивилизације, они тврде да ће нам они бити вођи који ће нас извући из учмалости, из оног мрачног и мизерног периода друштвеног дремежа који су некада ширили Руђини и други романтици, јер они, „босјаци“, страшно жуде за правим животом, без тривијалности и млижавости, теже к самопознању, к светлости, к слободи.

Други сравњују морал француског философа Гијо-а, његов morale sans sanction et sans obligation са самовољним духом Томе Горђејева. Све постаје од човека и једино од њега, све постаје у човеку и једино у њему.

Трећи пак налазе и код Горког утицаја општег, модерног одушевљења великим немачким философом Фридрихом Ниче-ом, велећи да његови „босјаци“ нису ништа друго него Ничеовци.

Моје је мишљење да треба захвалити Горком, што тако уметнички заноси продукте нашег савременог друштва и цивилизације, типове о којима се друштво мора побринути, бар из хуманитета, јер су то бедници чији је живот несрећан, а свршетак још гори. И овде ми нехотице паде на памет један пасаж из „Суициди Орлови“:

„Тешка механичка врата отварају се и некако сладострасно шкринауцала, а унутрашњост механе будила је представу о некаквом изреду које полако, али непрестано, гута једног по једног од бедних руских људи...“

Петроград, 1901. г.

Акварели

XXII

Нимфина смрт

Под сенку мирисних липа паде дахући
Нимфа,
Усне јој страшно дршћу а ватром око гори,
Трана се уз њу пуза, цвеће преплиће косу,
Насрћу ветарци благи, један се с другим
бори,

Да стас јој загрле наг;
А она гребући земљу једва на ноге стаде,
И крочи корак, два, јецнујућ клону, паде,
А за њом од суза траг.

„Сатире!“ — кроз плач се зачу. Дах јој се губи, губи,
А руке крши, ломи, грчи се на врелој трави,
И мрсећ густу косу свилене кида власи,
Врели јој образи блде и рујна усна плави, —
Издахну гризући цвет;
А травке клонуше на њу, ко да сувице роне,
И с песмом лабуд бео у плаво језеро тоне,
А песму не чу му свет.

XXIII

С м р т

..... Ко мистична крила
Да над земљом лебде, — дршће ноћца тија.
Са гранчица витих шуми лишће меко,
Звезде с неба трепте и пун месец сија,
На путу кућица, поноћ из ње звони,
Пас лаје, урличе, неког с прага гони.

И насрће бесно, ал' на једном цикну
Одвуче се у крај, а шкринауше врата,
Заплака се дете... И мир опет свуда,
Куцање се само чује старог сата.
Шум се опет зачу, и пас за њим лаје,
Једна светла искра летећ небу сјаје.

Д. Ј. ДИМИТРИЈЕВИЋ.

Мој друг

— Милош П. Ђирковић —

(наставак)

VII

д растанка са Михајилом Димитријевићем прошло је много времена. Није потребно да вам о свему томе говорим шта је са мном било. Не примивши се службе наставим студије у Лајпцигу. Весело, без сутрашњих брига, у пуном заносу, у пуном доба најживљих снова, с веселим погледом у лепу будућност — тако ми је пролазило време у Лајпцигу. И без икаква циља, без одређена плана, ја сам крстарио из њихове лепе Саске Швајцарске на обале плаве Рајне или на шумовити Тиринген, завиривао у њихова села, заносно се и с њиховим лепим крајевима, које су они у звезде ковали, а где што ме се срца танга и каква Гретхен или Лисхен, и ја певајући, у смеху и весељу, са веселом младежи и не осетих како за собом оставих прилично дуг размак времена од две године... Славно то доба прошло је брзо, весело, као у сну, па ипак ја сам тек тада потпуно одахнуо, кад сам осетио свежи и благи мирис нашега југа, кад сам опет крочио нашом лепом земљом.

О Михајилу Димитријевићу не бејаш чуо у последње време никаква гласа; наша преписка трајала је донекле редовно, па је — као што обично бива — и престала; заборавност као да је постала један од сталних закона и тек судбини морамо бити захвални, ако и најбоље пријатеље после дугог, дугог времена опет гдегод састави. — Једном, некако с пролећа, седео сам у канцеларији; посао сам свршио и узео новине. Послужитељ уђе и јави да ми неки непознати господин жели казати неколико речи. Рекох нека изводи, а сам, и нехотице, пођох непознатом у сусрет.

На вратима се указа човек средња раста, мала округла лика, покривена кратком густом брадом. Очи упале и некако жалосно светле; око сленоочница навукле се боре, а цело лице остарело, опало. Прилазећи ми ближе и пружајући ми руку, тихо се осмехну. Тај осмех, то благо гледање кротких очију, те тако промењене драге црте, све ми је то било добро познато.

— Мишо, је ли могуће? Ти овде?! узвикнух најзад.

— Мислио сам, нећеш ме познати. Тако си ме дуго посматрао! одговори мирно и смешећи се.

— Али шта је с тобом? Таква промена!

— Ништа. Мало сам ослабио и то је све. А ти, изгледаш ми потпуно добро? одврати истим мирним гласом.

Замолих га да седне и поново му се загледах у лице. Израз исти, али где је она свежина? очи тужне, где им је негдашње веселости? све лице било је сведок о тешком, неискazanом болу, што на срцу као сињи терет лежи и тишти свом тежином својом, а нестаје га кад и човека. И гледајући његово опало и похудело лице, мени се сави нешто хладно око срца и беше ме жао, бескрајно жао свога доброг пријатеља.

— Признај, Мишо, с тобом је морало бити штогод? упитах га.

— А да! Дугачка је то историја! одговори он. — Доцније рећи ћу ти све.

— А Јелица? отрже ми се невољно с језика.

Он лако махну руком и сенка незадовољства прелете му преко мршаваг лица. Мене теку нешто.

— Шта је с њом? упитах га поново.

— Ех радозналости! После, после! и лице му се још више замрачи. — А ти како живиш? Бог зна кад смо се видели. Променио си се много.

— Богу хвала, добро! Где си са службом?

— У Н-ској гимназији; преместили су ме тамо на мој захтев. Зимус сам добио за професора.

И његово загонетно држање, и његов очевидно бедан положај, и његов премештај по жељи — све ме је то још јаче уверавало да се у његову животу десило нешто велико и крупно, нешто што је у стању да једним ударцем раскине и поруши све светлије стране оне неразрешљиве сфинге што се Живот зове, и да човека једном за свагда учини живим мртвацем.

— Вај, вај прошлости, где си? отпоче он ниским тужним гласом. Разнеле су те невоља и јад на свакој страни, као што и ветар најмањим подухом растера и уништи на оку лепе сапунске мехуре. Тако си ми и ти увела, ишчезла; а преда мном: живот, пустиња, мрак! говорио је тако болно, да ми и самом би на срцу врло тешко. А затим, после мале паузе, силно и брзо додаде:

„Jene Zeit wird nicht mehr kommen;
Himmelsquellen sind verziegt,
Und die Sehnsucht ist verglommen,
Und mein Glück im Grabe liegt.“

А ти си оставио песнике, је ли? Видиш, ја се још као какво гимназијско ђаче заносим њима и тражим да у њима надокнадим оно што живот својом суровошћу отргне.

— Хтео си да знаш шта је с њом било? отпоче од једном, по готову сурово и без икаква увода: Па зашто да не? Зашто бих крио оно што је већ свакоме познато, и ако ми је тешко, да не рекнем досадно, дотицати се те ствари. Рекли су ми да сам с ума сипао, можда ћеш и ти потврдити њихове речи...

— Али Мишо!

— ... Са свим, зашто не би било баш и тако како они кажу? Преувеличати ти ништа нећу, и ако је патнику остало само још једино задовољство да свој бол увећа, нашто. Он је мени и иначе сувише тежак. Но на страву с тим. Ваља ми једном почети, — и отресавши пепео с цигаре, загледа се кроз прозор на улицу као да је хтео одахнути и прикупити своје мисли.

— По одласку твоме у Лајпциг, отпоче он својим истим старим пријатним гласом: Иван Николић заузео се око својих пријатеља, и ја добијем место овде. Изгледало је, у почетку, да нашој срећи нема краја, да зближа није било душе које би се при првом сусрету тако спојиле као наше. Јелица је била мота, осећала се потпуно срећна у пуном развоју своје женске природе. Занимало је све што је било око ње: и бујни дарови раскопне јесени, и весела берба по виноградима, и бурна граја градска, и шумни живот по улицама. Она се свему одавала свим жаром своје младе душе. Излазила је кадшто и сувише рано (у винограду је волела дочекати рађање сунца), још неочешљана и необучена, у лаким плитким ципелицама, са пребаченим огртачем преко покућног одела, и враћајући се студа сва влажна и изрошена, седала би украј мене и скртивши своје нежне обле руке преко груди, задовољавала се тиме да ми се у очи загледа својим страсним, дугим погледом. „Како те волим!“ узвикнула би тада

и у том наступу своје страсти није знала шта ће да чини. У својој радости кршила је своје руке, клицала и скакутала као мало дете.

Предавала се, и сама то не знајући, свом топлином младе душе и свим жаром бурна срца. Погађала је моју најнејаснију мисао, најскривенију жељу, довољно је било само да погледа и да већ у том тренутку сазна све шта хоћу. Могла је провести читаве часове седећи крај мене, а да ни речи не проговори, не мичући се и не крећући ни једним делом, као мртва, укочена, откривајући тако сву страсност своје душе. Она је била толико срећна, да није опајала ни моје обичне послове, нити се интересовала о мојем раду. И сама не знајући за тај свој егизам, задовољавала се да свој живот проводи весело, лако, само у срећи и уживању.

— Збиља, ти не знаш за одмор! говорила би ми затичући ме крај мога стола за рад. — Како си саможић! Милије су ти те твоје књиге но ја сама! Или ти је, можда, досадила моја претерана веселост и срећа? Реци, какву жељеш да ме видиш? — и задовољена мојим пољупцем, рекла би: — Опет си неизмерно добар! и поново летела на крилима своје среће и предавала се животу по старом....

Осећао сам се тих и весео; слатко задовољство разлевало се благо у мени, као што се човек осећа после топле јутарње молитве. Ишао сам свуда расположен, осећајући моћ своје снаге и ону бујницу нечега доброг и свежег, што је здравим млазом струјило кроза сва моја чула. Гледао сам у њој свој живот, срећу свога мирног дома; она је била моја мисао, моја радост, моја оваплоћена нада.

Јесен се лагано спуштала. У владуху се није више осећала она нарочита свежина; поље је све више губило од свога зеленила; ниско жбуње и крупно, гранато дрвеће беше по готову оголено и по оштром хладном ветру, који је чешће дувао преко голих пољана, осећао се дах окове зиме.

Било је почетком октобра. Сунце је последњим зрацима обасјавало прозоре нашега стана, али већ некако тужно, жалосно. У целој околини владала је потпуна тишина, што је још више увеличавало пустош краја и живот на умору. Јелица је ишла крај мене ћутећи. Стаза је савијала и водила у ниску шумицу која је ишла поред главног пута. Кроз њено оголено грање беласала се у даљини река, уздизали се мрачни зидови градске тврђаве и високе честе зграде са многобројним прозорима.

— Колико те волим! узвикну Јелица тихо и лако ми стиште руку. — Како се осећам срећна!

Погледах је смешећи се. Већ сам био навикао на ненадне изливе њене страсне природе. Она дубоко уздахну и загледа се некуд у даљину.

— Како се живот тихо губи! рече ми и руком показа на опало лишће. — Морамо већ мислити на селидбу.

— Хтео сам ти још давно рећи: крајем ове недеље идемо у град, одговорих на њено питање.

— Не знаш како ми је тешко оставити ово место. Волела бих вечито остати овде, живети овим простим животом и тебе волети.

— То ћеш и тамо моћи чинити! рекох јој смешећи се и милујући њену бујну сјајну косу.

— Ипак, ипак! Али ти ћеш и тамо бити мој, је ли? питаше загледајући у моје очи, и нежно и благо наслони се на моје раме.

VIII.

Тако нам је прошла прва година и проведавши јесен у унутрашњости, зима нас поново дочека у уском затвору великога града. Ја сам отпочео радити више за испит професорски мислећи да се пролећа заједно одем с њом у Женеву. Али човек каже, а Бог располаже. Они дани у којима је Јелица свежа и весела трчала из једне собе у другу и, занимајући се и најмањим стварицама по стоти пут, намештала се по своме укусу; дани у којима је она налазила највеће задовољство да покрај мога стола прорече дуги део времена, отржући ме тако од мога посла и запиткујући ме о свему као какво дете; дани у којима се она сва подавала свом нежном преданошћу и допуштала да јој расилићем бујне косе и милујем као снег бели врат, — ти дани нису дуго трајали.

По нашем доласку у град, живот нам је у почетку текао истим током. У својој соби, опкољена мирисом зимњег цвећа, седела је дуго са мном, ђаскала о свему и била она иста добра, мила Јелица. Али није прошло дуго времена, а она се тако брзо поче одавати новој бујници својих осећања. Заносила се и усхићавала великом грајом градском; волела је трчати својим пријатељицама и ове примати; одлазила је редовно на концерте и посећивала позориште, где је њена стасита појава изазивала увек дивљење.

Изгледало је као да је сва страсност њена била сад само у томе, да одмах после обода отрчи до своје собе и да се почне спремати за излазак ма на коју страну. Грозничавом журбом отразала би ме од посла и водила собом; допуштала би ми тада да крај ње останем, и као негда обасивала би ме изливима своје страсти. Облачећи хаљину, која се само мени допадала (хотећи зар тиме да задовољи моју сујету), питала би ме: да ли је и сада волим као и некада? А на одговор, да се то мени трчање не свиди и да тако не бих могао издржати, насмешила би се и заплевши своје нежне беле руке у моју косу, као у заносу говорила: „Како те само волим, доброто моја!“ и потом би почела причати о својим забавама, о свом трчању, о ђаскању са својим пријатељицама, и завршујући своје разговоре, пружала ми је своје лепо чело да га пољубим и са пуно страсти додавала: „Твоја сам, твоја!“

А на забавама на које сам, њој по вољи да учиним, и сам чешће одлазио, блистала је она својом снажном појавом као каква краљица и, по управљеним погледима са свију страна, инстинктивно осећала моћ своје лепоте и гинкости својих удова. Целе пак вечери једва да је и видим (ти и сам знаш да сам ја врло ретко играо), јер је увек била опкољена масом млађих људи који су се задовољавали да јој кажу по коју лепу реч и ласку и замоле за коју игру, а у ствари да кроз провидни део танке материје могу гледати њена обла рамена и дрским погледима надокнађивати себи слику поквареног и похотног уображења. Може бити да је моје суђење — суђење човека који је у стварима доброг тона полуварвар, па ипак ја бих се задовољно и тим варваризмом, но што бих многу непријатност и сувишну слободу бранио потребама свога времена.

Тешко је кадшто човеку одредити свој положај и предвидети шта још може бити из најмањих догађаја. Осећао сам да ово, што Јелица чини, свакако није добро и да ће последице бити теже но што и једна страна може замислити. Гневно сам се на себе сама, покушавао да се умирим, да на то и не мислим и да се поново одам своме

занемареноме послу, — али слутња је ипак остајала ту. Хтео сам јој рећи шта ми на души лежи; одвратити је од тога трчања и повратити њеним првим данима; али помисао да ћу јој тиме ускратити њена задовољства и изазвати сумњу у ње на моју љубомору, увек ме је од тога задржавала. Она пак, враћајући се доцкап у ноћ, сва заморена и истрошена, једва је чекала дома стићи: журно и неуредно бацала је своје одело, не онажајући мога ћутања и забринутости и једва се сећајући да ми у тој журби поднесе своје уморно чело.

Једне вечери на некој хуманој забави, куда је и сам Иван Никодић пошао, беше ми пао у очи неки крупни господин који је привлачио општу пажњу свих присутних, јер беше свима пао у очи својом хладноћом и повученим држањем. У цртама лица ништа необично, мало више бледила и хладноће, само што су очи његове, дубоке и светле, јако одударале својом светлошћу, а поглед грозничаво севао испод дугих трепавица и секући показивао чудновато снажну моћ. Ако је истина да неке очи имају моћ магнетизма, то се за њих потпуно могло рећи. Нарочито је тешко било женској страни одупрети се снажним струјама њиховим које као да су у дно саме душе хтеле заврити. Био је син министра Павловића, како ми рекоше, секретар пак нашега посланства у једном врло важном месту и имао пред собом сјајну каријеру.

Мушки су се тискали по великој и јако осветљеној дворани излазећи чешће у блиску башту, испуњену мирисом расцветалог цвећа, или су одлазили у суседне собе, тискали се између дугих столова и тонули у мору нејасне вике и жагора. Женскиње је седело мирно у својим новим белим одећама и ћаскало о свакодневним стварицама. Секретар посланства био је у друштву са касационим судијом Иванићем и, као што се чинило, пажљиво га је слушао.

Јелицу сам једва могао и видети, иза украшених женских одећа, у једном мањем кругу који се скупио око старе госпође и кадшто ми је тек допирао њен свежи и јасни глас. Приђох им и сам ближе. Реч је била о њему.

— Ходи, ходи! рече ми старица и благо се насмеши. — Не могу никако на крај с њима, — и руком ми показа на неколико млађих девојака које су ту још стајале са прикривеним осмехом на уснама. — Замисли, ни једне добре речи о њему! отпоче поново старица. — Он је потпуно изгубљен у њиховим очима. Његова охолост створила му је положај неприступачности.

— Разуме се! Или нам ваља неће тиме показати како нам се ваља понашати! рече нека плавуша.

— Изгледа да је потпуно „lebensmüde“, додаде једна млађа другарица Јеличина.

— О ја бих баш на против рекла, да му је и сад срце остало у какве Верте, па отуда и то презирање! настави трећа.

— Толико вике ни око шта; ни он сам то не заслужује, рече Јелица и насмеја се.

После неколико тренутака спазих је у његову друштву. Очи су му биле потпуно управљене на њу и као да су се са свим хтеле упити у њено лице. Она је била са свим озбиљна, готово хладна и као да га је пажљиво слушала. Одједном јој се обрве скунише, очи запалише а цело лице осу приметним руменилом. За цело му се

отргла каква несношљива реч, и мене обузе неки потајан гнев, хтео сам га угушити, уништити у томе тренутку. Остатак вечери провела је у мојој непосредној близини и још нервозније стискала моју руку, кад год би јој се прилика за то указала. Уа пут је још више ћутала него обично.

— Како те је занимао тај нови киџон? упитах је кад већ бесмо код куће.

— Наш разговор није по себи имао ничега интересантног, одговори ми, доводећи косу у ред.

— Изгледа ми олимпијски миран, додадох поново.

— Уображено држање! У осталом, није без духа, нити је толико досадан као остали. Како је хладно! доладе за тим и лагано се стресе.

Из српске војске: ОКО КАЗАНА

Узрок њене приметне љутње остао ми је и даље непознат.

Михајило ућута и лагано уздахну. Лице му је било бледо и измучено; истински бол огледао се на њему и ја у томе тренутку осетих бескрајно саучешће у болу свога беднога пријатеља.

(СРПШКА СБ)

Јесења мелодија

Јутро мразно, студно вече;
У маглама и олуји
Једнолико време тече
И погребна песма струји.

Као да је издахнуо
Какав витез млад и смео,
Па му тужну хумку кити
И то цвеће смежурано,
И тај листак што је свео.

Над тим мрачним, хладним гробом
 Све ми шапће име Твоје,
 Успомене горке моје
 И растанак кобни с Тобом.
 Душа цвили, срце пишти,
 Дах замире тише, тише —
 Кобна речца тишти, тишти:
 Сетно звони: Никад више,
 Никад више!

Кралујевац

Влад. Р. Петковић.

Васкрс природе

од † Дра Рад. Лазаревића

Паскнуги су окуви у које је природина била окована; окошео је бели покрон којим су била покривена и поља и гора; нестало је ледене коре која је омотавала реке и потоке; али и дуга зима не напушта још своју власт без ма и последњег покушаја за свој опстанак. После првих благих сунчаних зракова на један мах натушти се небо, покрије се сивим лаким облацима, хладни северац гони их још на хитицији лет и из њих се у ковитлац спушта по који прамен снега; али све то не траје дуго: још само мало борбе и зима се побеђена повлачи леденоме северу.

Настају дани пролећа. Први весник тих дана улетео је кроз отворен прозор у наш стан а пао је где је стигао; ми поздрављамо старог званца из доба детињства, ми знамо тиху *буба-мару*, која нас овуде прати. Ко не познаје њу са њеним црвеним горњим крилима, са црним тачкицама по њима и црним грудним штитом са белим негицама? Сви је знамо и сви је поздрављамо као првога весника пролећа, који је после свога зимскога одмора први долетео да нам јави долазак пролећа!

Ми смо поверовали маломе веснику пролећа и упутили смо своје корак у поље и шуму, која је местимице избила и раскошно се окитила наједрелим пупољцима које ће данас сутра развити ветар *развијор*. У овој својој шетњи са одушевљењем пратимо развијање новог живота, наскрсавање природе из њевина дубокога сна.

Из свежје траве и покрај жуборљива потока избијају ситне главице пољскога цвећа. Нестало је висибаве и остало првог цвећа које готово испод снега издиже своју главу топлијем зраку у сусрет, и у место њега провирују прве пољске љубичице и расипају свој дивни мирис.

И ако још по који пут из сивих облака засипи ситан снег и часом покрије поља и ливаде, опет је победа сунца толико сигурна, да и покрај тренутног заснеживања наше тице певачице не мисле враћати се у села и градове, које су скоро оставиле, већ весело приносе грађу за своја гнезда у којима ће скоро брижљива женка испуњавати тежобну дужност материнску.

И мало још на је пролеће одржало потпуно победу: озеленеле су горе и поља, процветале су воћке и из земље је избило безбројно много стабљичица које ће мало касније својим разнобојним цвећем чаробно окитити наша поља по дољама и брдима. Сад шума није више усамљена, сад више не клиће грабљиви кобац, не чује се урлик гладна вука нити суморно грактање гапранова кроз зимску маглу; све је ово замењено веселом песмом пернатих певачица које су нас оставиле кад је завладао студени север и завејао снегом, а сад их ево са топлога југа и

врелих афричких пустара, дошле су у свој прави завичај. Али сем њих приспеле су и остале одбеглице и пека нам није жао труда што ћемо редом показати наше најбоље познанике.

Готово међу првима појављују се *дивље гуске* по баарама и тршњацама. Ако су лепши дани крајем фебруара, оне онда у дугачком низу, високо у ваздуху, лете своје завичају, шаљући му са висине поздраве својим монотоним гакњем. Уморене од далека пута оне падају на одмор где стижу а тек кад прикупе снаге оне траже стално место и гнезде се. Скоро одмах после дивље гуске долази нам стари познаник *штрк*. Морамо се мало позабавити око ове чудновате тице и по облику и по животу, а тим пре што је она пријатељ човеку и најрадије је у његовој близини. Штрк се гнезди на домовима и људи верују да им тиме срећу доноси и за то га штеде.

Сем високога севера, штрк живи по целој Европи. Негде га има мало а негде више. Али њега сада нестaje из неких околнина где га је пре било чешће, и тако се сада ређе виђа и у нашој непосредној околнини, јер га је одагнало другојаче зидање кућа а можда и други какви нама непознати узроци.

Штрк је тица селица и с јесени одлеће дубоко у унутрашњост Африке. Ум је у ове тице врло добро развијен и она брзо уочи ко јој је наклоњен а ко не; распознаје опасне личности и безопасне. Многи сматрају штрка за доброћудну животињу, али он то није. Он је у истини опаки убица, који приликом напада и на гнезда својих сродних и убија све што у њима нађе.

Штрк је, као што је мало пре споменуто, наклоњен човеку, али није лако објаснити од куда је та наклоност, сем ако није отуда што га човек очигледно штеди. Ово је у толико вероватније што само домаћи штрк показује ту наклоност према човеку, а међутим усамљени шумски штрк бежи од човека.

Занимљиво је посматрати како се млади штркови уче летењу. У први мах, кад осете своја крила, они се са свога гнезда спуште само до стреје дома на коме су се излегли, а међутим стари, како опазе вољу својих младих за летењем, одмах их и потпомажу у њихову подухећу показујући им примером како се лети са крова на кров; а кад можда опазе да им тај покушај успева и да се могу ослоњити на своја крила, они се упусте и на лет преко села, али се у вече враћају у гнездо на поћиште. Но временом се све више и више губи наклоност гнезду а кад већ приспе и време да и стари и млади оставе свој завичај, онда одлете у далеке земље на зимовање.

Пре него што се крену на пут, прикупе се сви штркови из једне околнине на какву мочарну ливаду и свакога их дана има све више и више на окупу и скупови им трају све дуже. Већ крајем јула или почетком августа држе велику омотру при којој побију све оне који нису способни за далеки пут, па онда, пошто су неко време проклапарали својим дугачким кљуновима, дигну се у вис и журно лете своје циљу поздрављајући још дуго своју постојбину гласним клапањем.

У почетку марта дошла је већ и *пољска шева*. Та ко не зна тог малог весника пролећа који се из дубине душе кличући пење у вис изнад свежих орница. Њена песма толико заноси, њено је одушевљење тако велико, као да је она само и створена зато да пева плавоме небу и топломе зраку у који се диже, заносећи се и сама својом усхићеном песмом. Она је право чело ваздуха и светлости. Кад заруди зора и први сунчани зраци избију по плавоме јутаријем небу, она се диже у вис и усхићено поздравља нови дан, а и кад сунце клоне западу она се песмом опрашта од њега.

И мислици и велики песници нису штедели пера свога да са усхићењем узнесу прву певачицу пролећа.

Сем шеве, готово у исто време, појављује се и *црвендаћ* да развесели нашу тек мало озеленелу шуму и поља, а такође долазе редом и многе друге певачице. Мало касније стижу и друге селице из далеких крајева своје огњишту, а међу њима дивљи голубови. Још мало доцније па се чује и умилно гуканье грлице која са врха стабла у зеленом лишћу призива друга у љубави.

Тек после њих почињу да долазе и *шљуке*, и то не на један мах или за неколико дана у већим јатима, него то траје више недеља. Оне долазе или појединце или у већим гомилама. Увек преко дана траже хране по влажној шумској земљи, а кад дође вече, можемо их видети где прелећу преко шума и сеновитих ливада; и кад одмах по заласку сунца крену на лет, изгледају тајанствено са својим дугим кљуновима и широким крилима а чудно се истичу у лету према заруделом вечерњем небу.

Крајем марта, а по некад кад је лепо време и раније, појављују се прави весници пролећа: *ласте* и *славуји*.

Нико, чини ми се, не би умео тако лепо описати ласту као што је описује П. Мантегаца, и зато ћемо пустити њега да он проговори о њој.

„За песнички чар, који је њу у сва доба обасипао, има ласта само мало да захвали својим естетичним особинама.

Њу поздрављају песници љубављу и певају јој лиричним или елегичним полетом, јер нам она својим доласком доноси прву вест о пролећу и са својим последњим поздравом опомиње нас на блиску сету јесени. Она нама верује, и у томе веровању зна да она своја гнезда испод стреја наших домова, над кућним вратима а сваке се године у исто доба враћа њему.

Својим путовањем, појавом и нестајањем показује ласта мене године и човечјег живота.

Ко убије ласту чини злочин: он убија госта без одбране, који нам се поверава и незује свој стан са нашим; он газн појезију природе, он врши бруталност.

Па и сем појезије, којом је она песнике одушевела, ласта је и лена. Она не може да се похвали сјајним бојама и златним перјем, али је у ње фино и вешто измешана црна боја са белом и сивом. Пежно, витло тело, без прозачне крупноће, скрива се цело испод крила као анђели Св. Анђелика који имају само два ока да се диве Божјој величини а два крила, да се к њему вину.

И ласте имају један пар крила, између којих блистају као црни дијаманти сјајне живахне очице, која владају над оба пола најудаљенијих хоризоната.

Она неуморна сјајна крила као муња просецају ваздушно море и вечито га преброђавају; она мирују само док хране младе или да се после уморнога лета мало поодморе.

У естетици кретања ласта је краљица.*

Са толико исто одушевљења и љубави поздрављамо и прву песму најмилијег певача међу птицама, нашега малога и хитрога *славуја*. Ко не зна овог дивнога певача, ко се није одушевио и усхитио његовом умилном песмом која почиње руменом зором, и ко није чуо његово заносно, раздрагано прижељкивање по тихој ноћи! За то поздрављамо и весника пролећа и краља певача са одушевљењем и усхићењем које он и заслужује.

Мало касније оживе цбунови од *ириселица*, које тежак сматра за прве веснике пролећа, јер оне прве следе плугу његову. Иза њих се ређају редом *ждралови*, па друге певачице и најзад *кукавица* која својим гласним *кукј* — *кукј* — даје повода многим празноверицама у нашем народу.

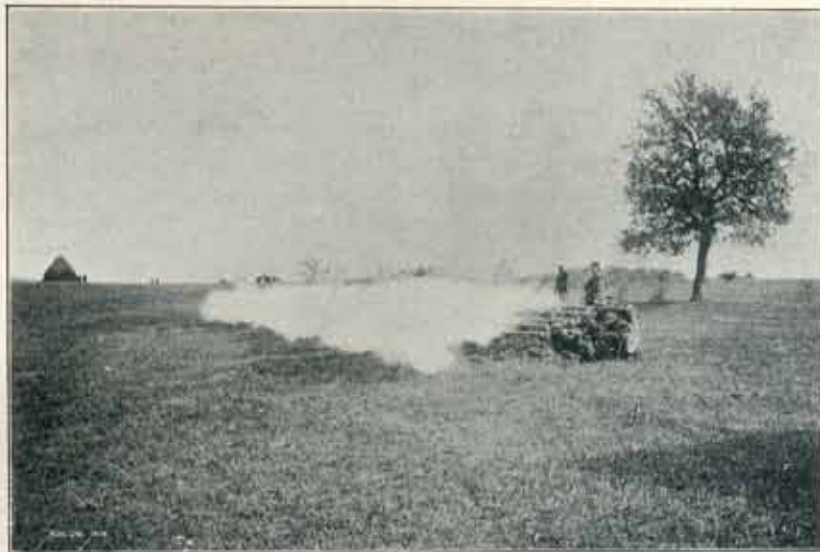
После ове прве навале наступила је и друга трећина васкрса природе. Мало ћудљиви али сунчани април отворио је безбројне пунољке, озеленео је још више поља и горе, просуо је оно свеже зеленило које тако лако заноси душу нашу. Ми често гледамо како из скромних набубрелих пунољака шумских дрвета избијају цветови: из јасенових црвене ресице, а из зелених, црвено операвених брестових пунољака пуриурно-мрви прашници. Све врбе и тополе украшене су већ поодавно безбројним ресицама.

И број је птица умножен. Сад се већ много чешће чује пријатно: гр-гр-грлице, а и кукавица чешће понавља своје гласовито „куку“. Са врхова најближих дрвета ори се гласи пој *жуње*. А са највиших врхова баштенских дрвета чују се многе најумиљатије певачице којима се придружује са стрике црвеноглави сврачак, подражавајући гласове других птица. Са поља и ливада допире до нас препеличино пућ-пур-ућ, и јасни глас *ирдаваца*.

И нови живот почиње живље да се опажка. Водени косови већ изводе своје младе на лет; млади гавранови такође су већ готово спремни за летење, а у гнездима дроздова, чворака, шева, врабаца и многих других птица појављује се крајем месеца жива пилек.

И остале животиње, сем птица, показују нов живот, јер су се многе од њих, које су се раније доселиле, умножиле својим подмлатком.

Од инсеката има буба и лептирова већ доста, и то или у савршеном облику или у облику ларва, а нарочито су многобројно заступљене гусенице, што се јако опажка на изгриженом свежем лишћу. По озеленелим ливадама чује се зврчање скакаваца и многобројни разни тонови у трави прикривених инсеката.

Из српске војске: „ПУШЧАНА“ ПАЉБА

Око развијених цветова облећу марљиве пчеле и мулати бумбари; око расцветана јоргована нишају се шарени лептирови. Из цбуна пева славуј и све кличе и узноси прве лене дане пролећа. Све што гласа има, као да га има једино зато да узнесе прве дане лепога маја са његовим разнобојним расцветаним цвећем и дивним мирисним ружама.

Васкрс је природе довршен; цела природа трепти у повој свежој одећи. Шуме су озеленеле свежим листом, рудине зеленом травом, ливаде су ишаране небројеним шареним цветовима, њиве се зелене неописано свежим зеленилом клицалих жита. Дивљи и питоми кестенови истерали су своје лепе ките црвеног цвета, а тако су лепо и пољске руже окитиле своје цбуње многобројним скромним црвеним цветовима и допринеле балсамичном мирису пољскога цвећа, који тако радо удишемо у слободној природи. Јутром и вечером многобројни славуји поздрављају свитање и сутоп дана, хиљадама веселих тичица узносе песмом, клицањем својим милину мајскога дана, и силни разнобојни инсекти госте се на својој шареној мирисној трпези.

Сури орао дигао се небу у висине, а лакокрила ласта муњевитим летом прелеће тамо амо хватајући у лету инсекте; гомила врабаца куна се задовољно у праху и па један мах шумним летом одлеће сигурноме месту, где их кобац не може лако да дохвати. У целој је природи живот, али па један мах патушти се небо мрким и модрим облацима, из којих просецају муње са потмулом грмљавом а мало час духнуо је бујни ветар и пала је плаховита дажда. За један тренут престало је весело клицање и ши-

хање по ваздуху. Али то је само за тренут, јер како се облаци разбију и сјајно сунце обаспе својим зрацима освежену природу, онда се одмах у једну химну споји гласно певање жуље, које јечи кроз хладовиту шуму, радосно клицање небеске шеве а у долини звонка вечерња песма коса и славуја — поздрав сунцу на заходу.

Природа је васкрела!

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛИСКИ ПИСАЧАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

XVIII

СВЕТЛОСТ

Артур Димесдел баца на Јестирино лице поглед, у коме је било наде и радости, али и страха са неком врстом ужаса због њене смелости којом је изговорила оно што је он нејасно нагласио, али није смео изрећи.

Али Јестира Прина, која је била од природе храбра у мислима и делима и која је била тако дуго не само отуђена, већ изагнана из друштва, била је навикнута на смела размишљања која

су била сасвим необична свештенику. Она је дугала без вођа и правила кроз моралну дивљину исто тако пространу, замршену и мрачну као и прашума у чијој се сенци они сада разговараху и решаваху о својој судбини. Њен разум и срце беху као код своје куће у пустим пољанама, по којима се она кретала слободно као дивљи Индијанац у својој шуми. За време прошлих година она је гледала на људске установе са ове особите тачке гледишта; она је све критиковала са исто толико обзира колико би Индијанац осећао поштовања спрема свештеничке ризе, судијске одеће, вешала, губилишта, огњишта или цркве. Њена судба и удес тежили су да је од свега ослободе. Скерлетно слово било је пасош за пределе где нису смеле ступити остале жене. Срам, очајање и самоћа беху њени учитељи — оштри и дивљи — јер су је начинили јаком, али су је научили и много чему настраном.

Свештеник пак није никад преживео искуство које би га извело ван оних усвојених правила, и ако је, један једини пут, страховито преступио једно од најсветијих међу њима. Али то је био грех страсти а не уверења, нити је у томе било намере. Од тога кобнога часа он је стражарио, са болесном марљивошћу и пажњом, не своја дела — за њих је било ласно одговорити — већ сваки дах узбуђења и сваку своју мисао. Стојећи на врху друштвеног система, као сви свештеници тога доба, њему су у толико више сметала његова правила, принципи, па и саме предрасуде. Као свештенику стајао му је неизбежно на путу његов дневни позив. Као човек, који је једном погрешно, али који је очувао своју савест у болној осетљивости с помоћу неизлечиве ране, он је ишао одлучније путем врлине него што би ишао да није никада грешно.

Тако нам изгледа да су седам дугих година срама и изгнанства послужили Јестири да је спреме за овај час. Али Артур Димесдел! Кад би такав човек још једном пао, шта би се могло навести у одбрану његову? Ништа; већ што би се могло рећи да је био сломљен дугим и особитим мучењем; да му је дух био помрчан самим кајањем које се у њега уселило; да га савест није упутила шта да уради на раскрсници: да утекне као осведочен кривац или да остане лицемер; да лежи у природи човекој радо избежавати смрт и срам као и недокучне махинације непријатеља; и да је, најзад, овоме јадном путнику на тужној, пустој стази, слабом, болесном и бедном — једна варница људске љубави и симпатије морала изгледајући као нови, прави живот, у замену за тешку судбину коју је до сад испаштао. И да кажемо жалосну и горку истину, да се никад не може за живота поправити штета коју грех души нанесе. Та се провала може чувати и бдити да непријатељ још једном не продре у град, али он може у поновљеним нападима изабрати други пут, напуштајући онај на ком је једном успео. Али још стоји порушени зид и тајни траг непријатеља који ће поново извојевати незаборављену победу.

Није потребно описивати борбу, ако је ње и било. Доста је толико да се свештеник одлучи да бежи, и то не сам.

„Кад бих се у ових седам прошлих година могао сетити и једног тренутка мира или наде“ мишљаше он: „Ја бих и даље све подносио само да заслужим небеску милост. Али сада — пошто сам неминуно осуђен — зашто да не примим утеху која се пружа кривцу пре извршења смртне казне? А ако би то била стаза која води бољем животу, као што то вели Јестира, ја ништа не губим ако је изаберем! Ја не могу даље живети без ње; она је тако јака да помогне, тако нежна да утеши! О Ти, према којем смем подићи очи своје, хоћеш ли ми сад опростити?“

„Ти ћеш ићи!“ рече Јестира мирно кад им се погледи сукобише.

Одлука једном донесена и блесак чудне радости бацаше свој пестални сјај преко немира у његовим грудма, — слично утиску кад затвореник умакне из тамнице свога срца, па први пут дише дивљи, слободни ваздух каквог непознатог нехришћанског предела где нема никаквих закона. Дух му се подиже, као у лету, и више га приближи небу. Како је био скроз религиозан, то и сад његово расположење носаше знак верског одушевљења.

„Зар опет има за ме радости?“ питаше чудећи се. „Чинјаше ми се да је и сама клица радости убијена у мени! Ох, Јестира, ти си мој анђео хранитељ! Чини ми се да сам легао на ово онало лишће оборен болешћу, грехом и јадам, па сам се подигао као поново рођен, да са новом снагом славим Онога који се смрљовао! Ово је већ бољи живот! Зашто га раније не нађосмо?“

„Не бацајмо погледа у назад,“ рече Јестира Прина. „Прошлост је прошла! Зашто да се о њој бавимо сад? Гле! са овим знаком ја сам све то поправила као да никад није ни било!“

Говорећи то, она откопча иглу, којом је скерлетно слово било прикачено, и скинувши га са својих груди баца га међу онало лишће. Мистични знак паде на обалу потока. Још мало па би могао пасти у воду, те би мали поток имао да понесе још један нов бол уз ону неразумљиву причу о којој је жуборио. Али извезено слово остаде сијајући као какав изгубљени адиђар, који ће можда подигнути какав путник але коби, те ће га од тада походити чудна привиђења кривце, слабости срца и необјашњене несреће.

Кад знак оде, Јестира пусти дуг, дубок уздах, у којем се са њезина духа скиде терет страха и срама. О, како јој је лакнуло! Она није познавала тежину док се није осетила слободна! Другим покретом скиде повезачу која јој скриваше косу, и она се просу по њезиним плећима, црна и богата, мрачна и светла у својим таласима, дајући њеним пртима сав чар женске нежности. Око уста и из очију блисташе светао и нежан осмејак који као да се изливао из срца женске природе. Руменило обузе њене

образе који су тако дуго били бледи. Њена природа, њена младост и све богатство њезине лепоте поврати се из дубине неповратне прошлости и низаше се као Ђердан око њених девојачких пада, са блаженством дотле непознатим у чаробноме кругу ових тренутака. И као да је тама земље и неба била само одлив ова два смртна срца, јер ницезе заједно са тугом њиховом. Одједном, као да се небо изненада осмехну, сунце засија и као светлосни потоп јурну у мрачну шуму и позлати сваки опали лист и обасја зелена стабла свечаних грмова. Предмети, који дотад бацаху сенку, представљаху сада светлост. Ток потока беласкао се весело до у само срце тајанствене шуме чија је тајна сад постала тајна радости.

Таква је била симпатија природе, ове дивље, безбожне шумске природе, коју није никад покорио људски закон ниги осветлила виша истина: обрадова ето ова два духа! Љубав, било поворођена или подигнута из сна смрти, мора увек засијати као сунце, испуњујући срца својом светлосћу која се излива на спољни свет. Да је шума била и даље мрачна, она би била светла у очима и Јестире и Артура Димесдела!

Јестира га погледа у приливу нове радости.

„Ти мораш познати Бисерку!“ рече она: „Нашу малу Бисерку! Знам да си је видео, али ћеш је сад гледати другим очима. Она је чудно дете! Једва је разумем! Али ти ћеш је волети силно, као и ја, и даћеш ми савета како да поступама с њоме.“

„Мислиш ли да ће се дете радовати, ако ме позна?“ питаше свештеник невољно. „Ја сам се дуго плашио деце, јер она показују неповерење и уздржљивост спрам мене. Ја сам се плашио чак и мале Бисерке!“

„Ах, то је било жалосно!“ одговори мајка. „Али она ће те волети, веома волети, као и ти њу. Она није далеко. Зваћу је... Бисерка! Бисерка!“

„Ја видим дете“ рече свештеник. „Ено је тамо где стоји у снопу зракова, мало подаље на другој страни потока. Ти дакле мислиш да ће ме дете волети?“

Јестира се осмехиваше и поново звону Бисерку, која је била онде где је свештеник рекао, слична каквом светлом привиђењу, у окупаном сунцем које сипаше на њу своје зраке кроз свод од грања. Зрак трепераше тамо амо — те је виђаху час јасно а час као у магли, сад као истинско дете а сад као детињи дух, — према томе како светлост дође и оде. Она чу мајчин глас и крете се лагано напред кроз шуму.

Бисерки није било дуго време док је њена мајка седела и разговарала са свештеником. Велика, мрачна шума, суморна за оне који у дубину њезину доношаху грехове и светски немир — постаде друга у игри усамљеноме детету, како је најбоље знала и умела. Ма да је била мрачна, она узе на се најљубазнији израз да је дочека доброшлицом. Она јој понуди јагодекоје су се румениле као капље крви на опаломе лишћу. Бисерка их је брала и веома се обрадова њихову дивљем укусу. Мали шумски становници лено се уклањаху с пута. Једна патка, са десеторо пачиња иза себе, истрча претећи пред њу, али се брзо покаја са своје жестине, и јави својима да се ничега не плаше. Један голуб, сам на једној ниској грани, допусти Бисерки да дође под њу и гукну више да је поздрави него што се уплашио. А веверица, из меке дупље свога дрвета, мрмљаше било од радости било у љутини — јер веверица је љуто и људљиво мало створење, те је тешко знати њено расположење — и баци јој један орах на главу. То беше лањски орах и већ избушен неверичним оштрим зубима. И једна лисица скочи, иза сна пробужена њеним лаким корацима, и гледаше Бисерку испитивачким погледом као у сумњи: да ли је боље да умакне или да продужи свој сан на истом месту. Веле да је и вук — али овде прича постаје невероватна — пришао и ољушио Бисеркину одећу, и понудио своју дивљу главу да је помиљује њезина рука. Али највероватније изгледа да су Мајка

Шума и сва ова дивља створења, која она храни, познали у људском детету дивљину свога рода.

А овде је дете било љубазније него ли у травом обраслим улицама насеобине или у мајчиној градини. Цвеће изгледаше као да је то знало, те једно за другим шипташе детету у пролазу: „Закити се мноме, ти љупко дете, закити се мноме!“ Да би их задовољила, Бисерка набра и љубичице и сасе и колумбије и најсвежије зелене гранчице које стара дрвета опуштаху пред њезине очи. Њима она окити своју косу и младе груди и постаде као млада нимфа, или млада драјада, или ма шта друго што је у најприснијем пријатељству са старом шумом. Тако окићена, чу Бисерка мајчин глас и лагано се врати к њој.

Лагано — јер угледа свештеника!

XIX

ДЕТЕ КРАЈ ПОТОКА

„Ти ћеш је силно волети“, понављаше Јестира Прина, док је са свештеником седела и посматрала малу Бисерку. „Зар није лепа? Погледај само са колико се урођене вештине знала окитити оним простим цвећем. Да је покупила и бисер и дијаманте и све драго камење у шуми, не би јој боље пристајали! Она је дивно дете! И ја знам шта је чије на њој!“

Из српске војске: ЈУТРО У КАСАРНИ

„Знаш ли, Јестира“ рече Артур Димесдел са немирним осмехом: „да је то мало дете, што непрестано скакуће поред тебе, било узрок многих мојих немирних часова? Чинило ми се — ох, Јестира, како је то ужасна мисао и како је страшно бојати се тога! — да су моје црте на њеном лицу, и то тако јасно изражене да их свет мора видети! Али она више личи на тебе!“

„Не, не! подједнако!“ одговори мајка са нежним осмехом. „Још мало и ти се не мораш плашити на кога дете личи. Али како је необично лепа са оним дивљим цвећем у коси! Као да је каква од вила, које смо оставили у драгој старој Инглиској, напустила Бисерку и послала је нама у сусрет.“

Са осећањем, до сада непознатим обојима, сеђаху они и посматраху Бисерку како лагано долази. Она је била веза која их је везивала. Она је била изложена свету, за ових седам прошлих година, као живи хијероглиф у коме је била откривена тајна коју су они тако дубоко крили. — Сва је била написана у томе символу — сасвим видно — само да је било пророка или врача који би знао да прочита то ватрено слово! Бисерка је била јединство њихових бића. Ма какво да је било прошло зло, нису могли сумњати да су нераздвајни и њихов земни живот и будућа судба, кад угледаше материјалну везу и духовну идеју, где су се сусрели и где ће заједно вечно становати. Мисли сличне овима — и још друге мисли, које можда они

не исказиваху или којих не бејаху свесни — бацише некакав страх око детета које им се примичаше.

„Пази да не примети ништа необично — ни страст ни жудњу — кад је будеш поздравио!“ шапуташе Јестира. „Нана је Бисерка каткада ђудљиво и чудно вилинско дете. Нарочито не трни узбуђења кад не разуме откуда су и зашто. Али у детету има много осећања! Она воли мене, па ће полети и тебе!“

„Не знаш,“ рече свештеник: „како ми срце стрепи и жуди пред овим састанком! Али, доиста, као што сам ти већ рекао, деца се не могу лако спријатељити са мном. Она не прелазе мојем крилу, нити ми шапућу на ухо, нити одговарају на моје осмехе, већ стоје на страни и чудно ме гледају. Па и саме бебе горко плачу кад их узмем на руку. Ипак Бисерка је два пут у свом животу била љубазна спрема мене! Први пут — ти знаш то добро! Последњи пут било је то кад си је довела у кућу старог, неумитнога гувернера.“

„Кад си ти онако храбро бранио и њу и мене!“ одговори мајка. „Сећам се тога, а тако исто и Бисерка. Не бој се ничега! Она може бити чудна и плашљива испочетка, али ће се убрзо навићи да те воли!“

У томе Бисерка беше приспела на обалу потока и стајаше не њој гледајући немо Јестиру и свештеника, који још сеђаху заједно на маховином обрастлом стаблу, очекујући Бисерку. Баш на месту, где се она заустави, поток је правно вир тако гладак и миран да се у њему савршено огледаше њена мала појава, са свом сјајном живописношћу њезине лепоте, у украсу од цвећа и венцима од лишћа, само чистија и више дух него ли стварност. Овај лик, тако сличан живој Бисерки, изгледаше као да нешто од своје нематеријалне и сеновите особине позајмљује саме детету. Бисерка је стајала гледајући нетрепимце у њих кроз мрачну свежину шумске таме, док је сама била озарена сунчевим зрацима који беху привучени неком врстом симпатије. У потоку испод ње стајаше друго неко дете, друго — али и исто — са истим таквим златним светокругом. Јестира се осећаше некако нејасно и мучно отуђена од Бисерке, као да је дете лутајући кроз шуму изашло из круга у којем су становали заједно, те сада узалуд покушава да се врати у њега.

У том осећању било је и варке и истине: дете и мајка беху отуђени, али Јестирином погрешком а не Бисеркином. Од како је мала отишла од ње, она је примила другога у круг мајчиних осећања; и то их је све тако изменило да Бисерка, враћајући се после лутања, није могла наћи своје обично место и једва се разабрала где је.

„Чудна мисао долази ми у главу,“ примети осетљиви свештеник: „Чини ми се да је овај мали поток између два света, и да ти више никад нећеш наћи своју Бисерку. Или је она мађијско дете, коме је забрањено, као што веде бајке из нашег детињства, да пређе преко поточне матице? Молим те, реци јој нека се пожури, јер ово оклевање већ је узнемирило моје живце.“

„Ходи, драго дете!“ рече Јестира пружајући обе руке према њој. „Како идеш лагано! Кад си до сад била тако лена? Овде је један мој пријатељ који ће бити и твој такође. Ти ћеш од сада имати два пута толико љубави колико ти је мајка сама могла дати! Скочи преко потока и ходи к нама. Ти скачеш као срна!“

Бисерка, без одговора на мајчине речи, остаде на другој страни потока. Час управи своје сјајне, дивне очи на мајку, а час на свештеника; а час опет обухвати их обоје једним погледом, као да би хтела наћи и сазнати однос међу њима. Не знајући зашто, Артур Димесдел осети дечје очи на себи, његова рука — са покретом који је постао невољан — лагано дође на срце. Најзад, са ауторитативним изгледом, Бисерка пружи свој прстић и очевидно указиваше на мајчине груди... Доле, у огледалу потока, стајаше цвећем окићени и сунцем обасјани лик мале Бисерке пружајући такође свој прстић.

„Чудно дете, зашто ми не дођеш?“ узвикну Јестира.

Али Бисерка још увек показиваше кажи-прстом и чело јој се намршти — а то још више падаше у очи јер је тај израз био на детињском лицу. Како је њена мајка

и даље позиваше правећи лице што љубазније, дете поче да удара погом о земљу са још јароснијим погледом и покретом. У потоку и опет беше чудна лепота лика, са намрштеним челом, пруженим кажи-прстом и заповедничким покретом, што даваше све јачи израз малој Бисерки.

„Похитај, Бисерка, немој ме љутити!“ повика Јестира Прна. „Скочи преко потока, врашко дете, и дотрчи овамо! Иначе ето ме тамо!“

Али Бисерка, која се ни мало не уплаши од мајчине претње нити се се умекша њеним молбама, доби наступ страсти, који исказиваше љутитим покретима, а лице јој показиваше најчудније изразе гнева. Све то пропраћаше дивљим узвизима који парашу ваздух и који одјекиваху на све стране кроз шуму; те се чинило да јој скривеше чете духова позајмљују снагу и симпатију. А доле у потоку опет се огледаше нејасан гнев на Бисеркину лицу, крунисаном венцима од цвећа, а усред тога стајаше испружен прст који указиваше на Јестирине груди.

„Видим шта је детету“, прошапта пребледела Јестира свештенику и ако се старала да сакрије немир и узбуђење. „Деца не могу да приме ни најмању промену у изгледу ствари које су им свакодневно пред очима. Бисерка не види оно што је увек видела на мени!“

„Молим те“, одговори свештеник: „како можеш ма како умирити ово дете, учини то одмах! Изузев само болесни гнев какве старе вештице, као Госпође Хибинсове“, додаде он, покушавајући да се насмеје: „све бих друго радије поднео него ову детињу јарост. У Бисеркиној лепоти, као и у смежураној вештици, тај гнев има природну моћ. Умири је, ако ме волиш!“

Јестира се поново окрете Бисерки са руменилом на образима и дубоким уздахом; али пре него што је нашла речи, руменило уступи место самртном бледилу.

„Бисерка“, рече тужно: „погледај испред својих ногу! Ту — пред тобом! — на ову страну потока!“

Дете баци поглед и виде скерлетно слово које је тако лежало на ивици обале да се златни вез огледаше у води.

„Донеси га овамо!“ рече Јестира.

„Дођи ти и узми га!“ одговори Бисерка свештенику.

„Је ли још ко видео такво дете?“ рече Јестира свештенику. „О, ја имам много да ти причам о њој! Али, доиста, она не греша што тако мисли о кобном знаку. Још мало морам подносити његове муке, још који дан само, док не будемо оставили ову замљу и гледали на њу као на земљу снова. Шума га не може сакрити! Океанске дубине примиће га из моје руке и прогутати за навек!“

Говорећи то, она дође на обалу потока, подиже скерлетно слово и поново га прикачи на своје груди. Баш када је Јестира говорила да га утопи у морске дубине, она је примила овај смртни знак из руку Усуда и у томе као да је лежало некакво значење неизбежне судбе. Она га је била бацила у бескрајни простор, и за један час дисала ваздух слободе, а сад опет скерлетна беда сијала је на своје староме месту! Тако увек бива: зло дело узима на се облик судбине! Јестира скупи за тим праменове своје косе и сакри их испод повезаче. Као да је скерлетно слово имало чаробну моћ да под њом све увсне. Лепота, топлота и богатство њезине женске природе оставише је као суице на заходу, те изгледаше као да нека сива сенка лебди око ње:

Када се тужна промена изврши, она пружи руку Бисерки.

„Познајеш ли сада своју мајку, дете?“ питаше је прекорно али благо: „Хоћеш ли доћи преко потока и признати своју мајку сада када је на њој њезина срамота, — сада кад је тужна?“

„Да, сад хоћу!“ одговори дете скочив преко потока и грлећи Јестиру својим рукама. „Сада си доиста моја мајка! А ја сам твоја мала Бисерка!“

У наступу нежности, што је било ретко код ње, привуче Бисерка своју мајку к себи и пољуби је у чело и у оба образа. Па онда — као гоњена неком врстом потребе да сваку утеху од своје стране зачини и грким убодом — Бисерка пољуби и скерлетно слово!

„То није лепо!“ рече Јестира. „Чим си ми показала мало љубави, ти ми се ето и ругаш!“

„Откуда свештеник овде?“ упита дете.

„Чека да те поздрави“, одговори мајка. „Хајде моли га да те благослови! Он те воли, моја мала, као што воли и твоју мајку. Зар га нећеш волети? Хајде, он једва чека да те поздрави!“

„Воли ли он нас?“ питаше Бисерка, гледајући пуно разумно у мајчино лице. „Хоће ли ићи с нама? Руку за руку, сви троје заједно напред у град?“

„Не сада, драго дете!“ одговори Јестира. „Али ће доћи и то време кад ће ићи с нама руку за руку. Ми ћемо имати своју кућу и огњиште; и ти ћеш седети на његовим коленима; он ће ти причати многе ствари и ти ћеш га волети јако. Ти ћеш га волети — зар не?“

„А хоће ли он увек држати руку на срцу?“ питаше Бисерка.

„Лудо дете, какво је то питање?“ узвикну мајка. „Хајде и моли га за благослов!“

Али, било из љубоморе која је природна код сваког размаженог детета наспрам опасног такмаца, или из какве побуде своје људљиве природе, Бисерка се не хтеде показати љубазна спрема свештеника. Само силом могаше је њезина мајка довести до њега, јер се беше отимала правећи чудне гримасе на лицу; а то је била њена особина од најранијег детињства, и њена физиономија могла је узимати тако различне изгледе а у сваком новој насташтву. Свештеник — тужан и збуњен, али надајући се да ће један пољубац бити залога којом ће придобити дете за себе — изађе јој на сусрет и пољуби је у чело. На то се Бисерка оте од своје мајке, отрча на поток, наже се над њим и догле умиваше лице, док немилу пољубац не беше сасвим опран бистром водом. Онда стаде у страну и гледаше мирно и Јестиру и свештеника, који се разговараху у удешаваху ствари према новом положају и намерама које је у скоро требало остварити.

Најзад, поверљиви разговор би довршен. Они оставише долину самоћи међу мрачним, старим дрветима која ће својим многобројним језицима још дуго причати о томе што се ту догодило, а ниједан смртни неће то разумети. А тужни поток додаће нову причу тајни којом је његово срце било препуњено и о којој увек жубори исто жалостивним гласом као и пре толико векова.

XX

Свештеник у забуни

Удаљујући се од Јестире и мале Бисерке, свештеник се осврте и баци један поглед очекујући да ће видети само нејасне линије мајке и детета како ишчезавају у сенци шумској. Таква велика промена у његову животу не може се одмах примити као истинита! Али је Јестира, обучена у сиву одећу, била још ту стајала поред стабла које је бура оборила пре толико времена, а доцније године покриле маховином да би се ово двоје, са најтежим земаљским теретом на себи, могло одморити на њему и наћи један час мира и утехе. Ту је била и Бисерка скакућући по обали потока. Сада, пошто је овај трећи отишао, вратила се мајци на своје старо место. Дакле: свештеник није спавао ни сањао!

Да би дух ослободио од те нејасности и двојности утиска, која га је мучила, он се сети и јасније одреди планове које су скицирали он и Јестира за свој одлазак. Били су се сагласили да им Стари Свет са својим гомилама и градовима нуди боље уточиште и заклон него дивљине Нове Инглиске или целе Америке, са индијанским колибама или јевропским насеобинама ретко посејаним по обали морској. И кад не би било обзира на свештениково здравље, које није могло поднети суровост шумског живота, његови дарови, знање и целокупне особине прибавиће им дом једино усред цивилизације и образованости. А да би све пошло за руком, деси се да је неки брод лежало у пристаништу; један од оних сумњивих бродова, честих у то доба, који ма да нису били сасвим гусарски ипак су имали многи знак неодговорности и слободе. Ова

је лађа била скоро дошла са шпанских обала и за три дана спремала се на пут за Бристол. Јестира Прина — која се као добровољна милосрдна сестра познавала са капетаном — узе на себе да спреми одлазак за два лица и једно дете у свој тајности која је била потребна.

Свештеник је питао Јестиру, са највећим интересом, за тачно време бродова поласка. Биће вероватно од данас за четири дана. „То је баш како треба!“ рече он сам себи. А зашто је пречасни Г. Димесдел сматрао то време као поручено, он је оклевао да каже. Ипак — да не бисмо ништа сакрили од читаоца — то је било с тога што је у трећи дан од тада имао да чита своју проповед о Избору; и како је то био свечан дан у животу свештеника Нове Инглиске, он није могао желети бољи дан у којем би завршио своју свештеничку каријеру. „Они ће бар рећи за мене“, мишљаше овај ретки човек: „да нисам ванустио своју јавну дужност неиспуњену или лоше извршену!“ Докста је жалосно што ће свештеник у тој нади бити бедно преварен! Ми смо имали и многи још имају да о њему рекну много ружних ствари.

Узбуђење, које овлада Г. Димесделом после његова разговора са Јестиром, позајми му необичну физичну снагу и одведе га брзим корацима кући. Стаза кроз шуму изгледала му је дивљачија и мучнија са њеним природним препонама, и мање гажена људским ногама него на путу изван града. Али он је скакао преко препона, провлачио се кроз чете, пружао се преко стрмена. Он се сети како је с муком прешао преко истог места само два дана пре тога и како је често застајао да одахне. У близини града учини му се да су се познати предмети изменили. Изгледало му је да их је оставио не јуче, не пре два, већ пре толико дана или чак и година. Међутим свака је улица и кућа била задржала своје старе особине којих се он добро сећао. Па ипак, осећај промене сам се наметао. Исто је тако било са познаницима које је сретао, и са свим људским лицима малог града. Нису била ни старија ни млађа; браде људи у годинама нису биле беђе, нити су јучерашње бебе могле сада ићи по улицама; било је немогуће описати по чему су се разликовала од лица која је видео при поласку, па ипак некакав дубок осећај говорио је о његовој промени. Исти утисак очевидно се испољи кад прође испод зидова своје цркве. Црква му се учини тако чудна и тако позната, да се дух Г. Димесдела колебао између две мисли: или је ту цркву гледао пре или је гледа сад у сну.

Ова појава, у својим разноврсним облицима, није изнечила никакву промену на стварима споља, већ наглу и важну промену самога посматрача. Један дан извршио је у његову духу такву промену као да су године протекле. Свештеникова воља, као и воља Јестире Прине, и судба која их је везивала — извршиле су ову промену. Град је био исти који и пређе, али се у њега не врати исти свештеник из шуме. Он би могао рећи пријатељима који га поздрављаху: „Ја нисам онај кога ви замишљате! Ја сам оног оставио тамо у шуми, повучена у једну заклоњену долину, поред једног маховином обраслог стабла а близу неког тужног потока! Идите и тражите свога свештеника и видите да ли његово омршављено лице, његови танки образи, његово бледо, суморно, набрано чело нису бачени на земљу као изношено одело!“ Његови пријатељи, без сумње, рекли би му: „Ти си овај исти човек!“ али би, то говорећи, били у заблуди.

Пре него што је Г. Димесдел стигао до куће, тајни унутрашњи осећај даде му нових очигледних доказа о револуцији у области његових мисли и осећања. И доиста, у овом унутрашњем царству само потпуна промена династије и моралнога законика могла је објаснити од куда долазаше нова снага бедноме свештенику. На сваком кораку он је био готов да учини ма какво чудно, дивље, безбожно дело, са осећањем да ће оно бити несвесно и немарно, у пркос њему самом, али које долази из његове веће дубљине него што је оно што се томе противило. Тако, на пример, он сусрете једнога од својих другова. Стари честити човек поздрави га са очинском љубављу и привилегијом старешинства, на што му даваху права његова старост, чист и светао карактер и високи положај

који је заузимао у цркви. Сада, за време једног кратког разговора између Г. Димесдела и овог честитог, седог свештеника, једино најбрижљивијим надзором над самим собом могао је Г. Димесдел да се уздржи од извесних безбожних мисли, које се појавише у његову духу, а тицаху се Тајне Вечере. Он сав пребледе као пенео и дрхташе од страха да његов језик не искаже те страховите отвари. А опет, са тим ужасом у срцу, једва је могао избећи да се не насмеје мислећи како ће се свети, патријархални старац скаменити од чуда на ту његову безбожност.

За тим дође други случај такве природе. Журећи се улином, пречасни Г. Димесдел сусретне најстарију женску из своје парохије, најпобожнију и најугледнију старицу, сироту удовицу, усамљену и са срцем пуним успомена на умрлог мужа, децу и пријатеље из дивних дана, као што је гробље пуно историја на камену урезаних. Инак све то, што би иначе растуживало свако срце, беше скоро свечана радост њеној побожној старој души, силом верске утехе и истиним Јеванђеља, којима се она хранила за више од тридесет година. А од како је била поверена Г. Димесделу, највећа земаљска утеха добре старице — која је морала бити небеска утеха, јер иначе не би имала никакве силе — била је да се нађе са својим пастором, било случајно или намерно, и да се освежи речју топле, очевидне, небеске, јеванђељске истине која је падала у њене наглуве али милином испуњене уши. Али сада, када се наже на уши ове старице, Г. Димесдел, као да је постао велики непријатељ људских душа, не могаше се сетити ни једног става из Библије, нити чега другог, већ једног кратког, сважног и, како се њему чинило, непобитног доказа противу бесмртности душе.

Да је он ушао у њезин дух, вероватно би ова старица пала мртва као од каквог јаког отрова. Шта је баш одиста казао, свештеник се није могао сетити доцније. Срећом, можда у његову исказу, те добра жена није могла имати никакву јасну идеју о томе, или је Провиђење то протумачило на свој начин. Извесно је само то, да је видео, кад је погледао у старицу, израз божанске захвалности и усхићења, које је личило на небеску светлост, на њезину бледом и пуном бора лицу.

Још и трећи пример. Пошто је оставио старицу, сусрете најмлађу сестру. То беше девојка скоро задобијена — а задобијена беседом Г. Димесдела оне недеље после ноћи на губилишту проведене — да размени пролазне радости живота за небеску наду, која ће постајати све светлија у колико живот постаје све црњи око ње и која ће позлатити крајњу таму вечитом славом. Она је била чиста и лепа као љиљан који цвета у Рају. Свештеник је добро знао да његова слика лежи у непорочној светињи њезина срца, и она је пренукла снежну завесу преко његова лика, дајући религији жар љубави, а љубави чистоту вере. Сатана је, то после подне, извесно навео ту младу девојку на стазу грко-искушаваног или — зар није боље рећи? — овог изгубљеног и очајању предатог човека. Кад му се приближи, архинепријатељ шапуташе му да унесе у њене нежне груди што јаче семе зла које ће поуздано ускоро цветати и допети црни плод за времена. Он је познавао сву своју власт над овом девичанском душом, која му се поверавала, те је знао да може опустити целокупно поље невиности једним јединим злим погледом, и развити на њему са свим противно цвеће једном речју само. Стога — са најјачим напором воље — заклони лице својим женевским огртачем, јурну напред правећи се да је не познаје, и остави младу сестру да објасни себи како зна његову грубост. Она испитиваше своју савест — у којој беху само невинне маушине ствари — и прекораваше саму себе, сиротица, за тисућу уображених погрешака, а сутра дан оде вршити своје кућевне послове са надувеним очима од суза.

Пре него што је имао времена да слави своју победу над последњим кушањем, свештеник беше свестан једног новог нагона, који је био смешан али исто тако и ужасан. То беше — стид нас је рећи — нагон да стане на улици и да проповеда безбожност једној гомилици пуричанске деце која се туна играху. Он се ослободи овог наступа као недостојног свога позива и сусрете једног на-

питог мрнарца са пшанског брода. Тада, пошто је храбро победио остале слабости, сироти Г. Димесдел жуђаше да се поздрав и да се наслађује неславним досеткама, каквих је доста у мрнарца, и незграпним, јаким, безбожним провкамма! Из ове последње кризе изађе као победник једино захваљујући своме урођеном укусу и навици да чува споје свештеничко достојанство, а никако неким болним принципима.

„Шта је то што ме тако гони и куша?“ рече свештеник у себи, застанув на улици и ударив се руком по челу. „Јесам ли полудео? Или сам сасвим предао ђаволу? Јесам ли ја направио с њим уговор у шуми и потписао га својом крвљу? И да ли ме сад не позива да испуним своје обавезе, извршујући сва зла које може замислити његово паклено уображење?“

Баш у тренутку кад је пречасни Г. Димесдел разговарао са самим собом, кажу, прошла је поред њега стара Госпођа Хибинсова, оглашена вештица. Било да је вештица читала свештеникове мисли или не, она се заустави, загледа се у његово лице, лукаво се насмеја и отпоче разговор са свештеником, и ако то није био њезин обичај.

„Тако, пречасни Господине, ви сте дакле извршили посету у шуми?“ отпоче вештица. „Други пут, молим Вас известите ме само, и ја ћу се радовати да Вас пратим. Да не обећам ништа много, моја једна реч може спремити леп дочек сваком туђину господину код оног господара кога Ви тражите.“

„Верујте, Госпођо,“ одговори свештеник са великом снисходљивошћу, као што је захтевало његово васпитање и високи положај госпође: — „Верујте, тако ми свог добродога гласа, да ми је савршено непознат смисао Ваших речи! Ја нисам ишао у шуму да тражим каквог господара, нити ћу у будуће ићи тамо да тражим благонаклоности таквог лица. Моја намера била је да поздравим оног свог побожног пријатеља, Апостола Елијота, и да с њим делим радост што је добио за хришћанство многу драгоцену безбожничку душу.“

„Ха, ха, ха!“ церекала се стара вештица, климајући својом главом према свештенику: „Лепо, лепо! није потребно да се о томе на дану разговарамо! Али у поноћи, у шуми, ми ћемо се другачије разговарати!“

И оде достојанствено, али се често осврну смејући се на свештеника, као неко који би био рад да пронађе тајну везу пријатељства.

„Јесам ли ја дакле“ мишљаше свештеник: „предао себе ђаволу кога је ова пожутела стара вештица изабрала за свога учитеља и господара?“

Бедни свештеник! Он је такође извршио сличну погодбу! Кушањем снот среће, он је предао себе, властитим избором, као никад пре тога, ономе што је знао да је смртни грех. И заразни отров тога греха брзо се раширио по целом његову моралном систему. Он је угушио све боље побуде, и пробудио у живот цело братство злих побуда. Презрење, мржња, неизазвана злоба, жеља за злом, исмевање свега доброг и светог — пробудише се у њему да га кушају и да га ужасавају. И његов сусрет са старом Госпођом Хибинсовом само је доказивао симпатију и братство са изгубљеним душама и светом покварених духова.

У томе стиже до свога стана на ивици гробља и журно се попе уза степенице да се одмори у својој соби за рад. Свештеник је био задовољан што је стигао у стан пре него што би се издао свету оним злим наступима, који су га гонили док је пролазио кроз улицу.

Кад уђе у собу, погледа око себе на књиге, прозоре, камин и њилимове на зидовима, са истим осећањем необичнога који га је пратио на путу из шумске долине до града и куће. Овде је ето размишљао и писао; овде је постио и бдио до полумртвила; овде се старао да се Богу моли; а овде је подносио стотину мука. Ено Библије на старом, богатом јеврејском језику, са Мојсијем и Пророцима који му говоре гласом Божјим! Тамо је на стоду дјавит, а поред њега недовршена проповед, прекинута у пола реченице, кад је пре два дана мисао престала да се излива по хартији. Знађаше да је он тај исти, мршави и бледи свештеник који је грнео, радио и писао ону проповед о Из-

бору! Али му се чинило да стоји у страни, и да гледа своју прошлу личност са презривим, пуним сажалења, али полузавидљивим љубопитством. Те личности није било више! Други је човек дошао из шуме — паметнији, са знањем скривених тајни које никад не би докучила простота оног пређашњег свештеника. Грчко знање, доиста!

Док се бавио о тим мислима, на вратима чу се удар и свештеник одговори: „Напред!“ — са слутњом да ће угледати каквог ђавола. Тако је и било! У собу уђе стари Родер Чилингворт. Свештеник стајаше блед и нем, са једном руком на јеврејској Библији а другом на грудима.

„Добро дошли дома, пречасни Господине,“ рече лекар. „Шта ради онај побожни човек, Апостол Елијот? Али чини ми се, драги Господине, да сте бледи; као да је пут кроз шуму био мучан за Вас. Хоће ли Вам требати моја помоћ да добијете снаге и моћи за проповед о Избору?“

„Не, не мислим тако,“ одговори пречасни Г. Димесдел. „Мој пут и виђење са оним светим Апостолом, и слободан ваздух, који сам дисао, добро су ми чинили. Надам се, добри лекару, да ми више неће требати Ваши напитци, ма како да су лековити и из пријатељске руке.“

За то време, Родер Чилингворт посматрао је свештеника озбиљним и дубоким погледом, као лекар свога болесника. Али у пркос спољњег мира, болесник је био уверен да старац зна, или да бар сумња о његовој састанку са Јестиром. Лекар је знао, дакле, да за свештеника није више поверљиви пријатељ већ најгори непријатељ. Нагледало би природно да ће се о том и говорити, јер је то било познато обојици. Чудно је, ипак, колико треба времена док се мисли обуку у речи, и како се два лица, која желе да избегну што, могу предмету примаћи и повући се не дирнувши га. Стога се свештеник и није бојао да ће Родер Чилингворт одређеним речима додирнути прави положај који заузимају један спрема другом. Ипак се лекар, на свој начин, пажљиво примцао тајни.

„Зар не би било боље,“ рече он: „да ноћас потражите моју слабу помоћ? Доиста, драги Господине, морамо се старати да будете снажни за проповед о Избору. Народ очекује нешто велико од Вас, слутећи да друга година може доћи а свештеника не бити више у његовој средини.“

„Да, на други свет!“ одговори свештеник са побожним преданошћу. „Молим се Богу да то буде бољи свет; јер доиста мучно се могу надати да се провучем са својим стадом до идуће године! Али што се тиче Ваших лекова, добри Господине, у садашњем стању нису ми потребни.“

„Мило ми је што то чујем,“ одговори лекар. „Може бити да моји лекови, тако дуго давани узалуд, почињу да дејствују. Како бих био срећан, и колико бих заслужно захвалност Нове Инглиске, кад бих могао учинити да Вас потпуно излечим!“

„Хвала Вам од свег срца, најоданији пријатељу!“ рече пречасни Г. Димесдел са свечаним осмехом. „Хвала Вам! Ваше дело могу Вам платити једино својим молитвама.“

„Молитве честитог човека златна су награда!“ рече Родер Чилингворт обраћајући се. „Да, оне су златан тачин новац у Новом Јерусалиму, са краљевским ликом на себи!“

Кад остаде сам, свештеник позва домаћег слугу и затражи да једе; а кад јело би донесено, поједе га са прождрљивим апетитом. Затим, бацив у ватру већ исписане листове проповеди о Избору, одмах поче другу, коју писаше са снажним током мисли и осећаја, те је веровао да је надахнут; само се чудно како је то небо хтело дати свечану и узвишену музику својих открића тако рђавом инструменту као што је био он. Ну, како му драго, остављајући ову тајну да се реши сама по себи, или да остане за увек нерешена, он иђаше напред са истинском ревности и усхићењем. Ноћ већ прође као да има крила и као да га носи њима; јутро освану и заври, румењећи, кроз завесе. Најзад и сунце баца у собу златне зраке који падоше преко свештеникових уморних очију. Он још сеђаше са пером у руци.

XXI

Празник Нове Инглиске

Рано изјутра, онога дана кад је нови гувернер имао да прими дужност из руку народа, Јестира Прина и мала Бисерка дођоше на трг. Већ беше притиснут занатлијама и осталим становницима града а међу којима беше доста грубих лица, чија одећа од коже дивље свиње показиваше да су из насељена шумских која окружаваху малу престоницу насеобине.

На тај народни празник, као и у свима другим приликама за седам прошлих година, Јестира је облачила сиву грубу одећу. Не само бојом, већ још више неком необјашњивом особином кроја одела, она је ишчезавала из очију публике; док је скерлетно слово, напротив, враћаше из те неодређена полутаме да у својој светлости изнесе њезин моралан изглед. Њено лице, одавно познато становницима градским, показиваше мраморну мирноћу као и обично. Оно је личило на маску или, боље рећи, на ледени мир црта умрле жене; та је сличност долазила због тога што је Јестира, у погледу на свако право на симпатију, била у ствари мртва, и што је била изашла из света у којему је још, по изгледу, живела.

Може бити, да је данас на њезину лицу био један израз пре невиђен, а који није био довољно јасан да би могао бити откривен сад; сем ако би који натприродно даровит посматрач прво прочитао срце а после тражио шта му одговара на лицу и појави. Такав духовни гледалац (пошто је она издржала за седам година погледе гомиле као нешто неизбежно, као неку казну и као нешто што се морало издржати као пропис вере) могао би помислити да је сада, још последњи пут, суслела те погледе слободно и вољно, у намери да преобрати оно што је било за дуго мучеништво — у неку врсту победе. „Погледајте још последњи пут на скерлетно слово и ону која га носи!“ хтела им је можда рећи њихова жртва и доживотна робинја. „Још мало и она ће бити изван нашег домаћаја! Још који час па ће дубоки, тајанствени океан угушити и за навек сакрити знак који сте ставили да пади њезине груди!“ Можда је било и кајања, у Јестирину духу, у тренутку кад се спремила да се ослободи од мука које су се тако тесно сјединиле са њеним бићем. Можда је била и неодрљива жеља да испије до дна купу испуњену пелином и чемером којим су биле загрчане све њене брачне године, како би јој више живота, које ће одседе бити понуђено њезиним уснама, било укусно, силно и радосно у украшеном, златном пехару; иначе би остала неодрљива чежња за пићем грчине којом је дотле гасила своју жеђ као најмоћнијим напитком.

Бисерка је била виљински весела. Било је немогућно помислити да та светла, сјајна појава дугује своје биће ономе облику тамно-сиве боје; или да је укус, тако нежан и тако богат, који је створио дечје одело, био исти онај који је извршио можда још тежи задатак, дајући Бисеркину оделу такву чудну особитост. Одело, које је веома личило Бисерки, изгледало је као неизбежно развиће и спољни израз њезина карактера, што се не би могло одвојити од ње исто тако као ни сјајно шаренило од лептирових крила или листа каквог сјајног цвета. Као код њих, тако и код овог детета, одело је било у сагласности са његовом природом. Тога значајнога дана, шта више, било је неке необичне живости и немира у дегнићој ћуди, која је личила на светлудање дијаманата што блиста и баца варнице са разноликошћу узбуђења оних груди на којима почива. Деца имају увек симпатија према душевном немиру својих родитеља; стога Бисерка, која је била драги камен на мајчиним грудима, издаваше, игром свога духа, све оно узбуђење које нико није могао открити у мраморној мирноћи Јестирине чела.

Тај немир чинио је, те је она више летела као птица него што је ишла поред мајке. Сваки час је пуштала дивље, нејасне узвике који су ваздух парали.

Кад дођоше на трг, постаде још немирнија кад виде колебање и шћм који оживљаваше то место што је више личило на усамљену, широку лезину пред каквом сеоском кућом него ли на срединте градског живота.

„Шта је то, мајко?“ повика Бисерка. „Зашто је народ оставио своје послове? Је ли ово празник за цео свет? Погледај, ено ковача! Опрао је своје гараво лице и обукао стајаће рухо, и изгледа да би се радо веселио, само кад би му ко хтео рећи како! А ено и мајстор-Бракита, старог тамничара! Гле како се смеје и како ми маше. Зашто то, мајко?“

„Он те се сећа као мале бебе, дете моје“ рече Јестира.

„Он не треба да се због тога смеје и маше главом на мене — тај црни, суморни, разроки старац!“ рече Бисерка. Он може махати главом на тебе, ако хоће, јер си обучена у сиву одећу, и носиш скерлетно слово. Али гле мајко, колико је међу њима туђинаца, и Индијанаца и мрнарара! Шта ће сви они овде на тргу?“

„Чекају да виде литију кад прође“ рече Јестира. „Јер ће туда проћи гувернер и старешине и свештеници и богати и честити са музиком и војницима на челу.“

„А хоће ли и свештеник бити туна?“ питаше Бисерка. „И хоће ли он пружити своју руку мени, као онда кад си ме ти водила к њему на обали потока?“

„Биће, дете, биће,“ одговори мајка: „али те данас неће поздравити, нити ти треба да га поздраваш.“

„Како је то чудан, тужан човек!“ рече дете као да разговара са самим собом. „У тамној ноћи он нас призива к себи, и држи твоју руку и моју као онда када стајасмо с њима тамо на губилишту; а у дубини шуме, где га могу чути само стара дрвета и видети само комад неба, он разговара са тобом и седи на маховини! И још ме љубио у чело, да је то мали поток једва могао опрати! Али овде, на белом дану и пред светом, он нас не познаје, нити ми треба да га познајемо! Чудан, тужан је то човек, са руком увек на ерцу!“

„Буди мирна, Бисерка! — Ти не разумеш те ствари,“ рече јој мајка. „Немој мислити на свештеника, већ гледи око себе и види како је данас весело свачији лик. Деца су изашла из школе, а одрасли из својих радioniца и поља, с намером да буду весели. Јер данас нов човек почиње да влада над њима; и као што је увек обичај од како је првог народа — сви се веселе и радују, као да ће одмах златна година доћи сиротом старом свету!“

И било је тако, као што Јестира рече, кад човек погледа на необичну веселост лица сакупљеног народа. На овај свечани дан у години, Пуританци су сједињавали сву радост и јавно весеље, што су мислили да је допуштено људској слабости; тиме су у толико разгонили вечити облак, што су једног јединог дана изгледали само толико озбиљни као остала друштва у данима опште несреће.

Може бити да ми претерујемо у суморним и тамним бојама, које су давале одлику начина живота ондашњег доба. Лица, која се беху сада скупила на Бостонскоме Тргу нису по наслеђу примила пуританску суморност. Она су била рођена у Инглиској; њихови су се очеви грејали на сјају Јелисаветина доба; а то беше време кад је живот Инглиске, посматран као целина, изгледао исто тако достојанствен, великолепан и весело какав је свет икада видео. Да су откуд пошли за својим наследним укусом, досељеници у Новој Инглиској светковали би све народне свечаности са ватрометима, гозбама, играма и парадама. Нашло би се начина да се при вршењу величанствених обреда сједини веселост са свечаношћу и тако рећи да се да смећан и сјајан украс одећи коју у тим приликама облачи читав народ. Било је сенке таквог покушаја у начину прослављања почетка политичке године у колонији. Тамни одсев успомена на сјај, од чега су видели само безбојну и безличну представу у старом поносном Лондону — нећемо рећи при крунисању већ при примању дужности Лордмера — може се приметити у обичајима које су завели наши претци при годишњем бирању старешина. Оци и оснивачи републике — државници, свештеници и војници — сматрали су за дужност да тада приме спољни сјај и великолепност, што се по старој навици сматрало као пригодно одело за јавне и друштвене свечаности.

Сви дођоше да у литији пропарадирају пред очима народа и да тако даду потребну достојанственост простом облику новопочете владавине.

Тада је и народ био, ако не охрабрен а оно бар оправдан, што напушта озбиљни и вечити рад својих грубих заната, рад који је у свима осталим данима изгледао једне врсте и јединог материјала, као и њихова вера. Овде, у истини, није било игара које су веселиле народ у Инглиској за Јелисаветина доба или за време Џејмса — никаквих примитивних представа; није било ни певача са харфом и баладама из давнина, нити свирача са мајмуном који игра по његовој музици; ни мађионичара са опсењима, ни веселака да народ насмеје својим шалама, старим можда од више стотина година, али увек моћним, јер потичу из најдубљег извора веселости. Сви ти представници разних грана весеља били би прогнани, не само суровом дисциплином закона, већ општим осећањем које даје снагу законима. Па ипак, широка честита лица у народа смешила су се — можда суморно али слободно. Било је и игара које су досељеници гледали и играли давно на вашарима и сеоским саборима у Инглиској. И за љубав оне храбрости и мушке одважности, која је била у њима, мислило се да их треба пресадити и на ново земљиште. Рвање по начину Корвалском и Девоширском видело се овде онде на тргу: у једном углу беше пријатељска битка са штаповима, а (што је највише привлачило све) на узвишици од дасака, која је већ раније помињана, два мајстора почињаху битку са мачем и штитом. Али, на незадовољство публике, ова последња представа би прекинута од стране градског полицајца, који није могао допустити да се изиграва достојанство закона таквом злоупотребом освештаних места.

У опште може се рећи, да су ти потомци очева, који су се умели веселити, умели боље прослављати празнике него доцнији њихови потомци, све до наших дана. Њихова непосредна деца, генерација која је дошла одмах после првих досељеника, носила је најдирњу сенку Пуританизма, и тако је била њоме помрчила народно лице, да све доцније године нису биле довољне да га расветле. Ми треба да поново научно заборављену вештину, како да будемо весели.

Слика људског живота на тргу, ма да је његова општа боја била сива, мрка или црна инглиских досељеника, била је опет оживљена неком разноликошћу тих боја. Неколико Индијанаца — у својој дивљачкој раскопи вешто извезеног одела од кожа дивље свиње, са појасевима, црвеним и жутиим, са перјем а наоружани стрелом, луком и копљем са каменним врхом — стајаху одвојено, са пошашањем непоколебљиве важности, чак вишом од оне коју је издавао пуритански карактер. Али ма како да су били дивљи они обојени варвари, ипак нису били најдивљачнији приказ на тргу. Ова одлика припадала је, по правди, неким мрнарима — једном делу послуге са шпанске лађе — који беху дошли на обалу да виде весеље о дану Избора. То беху сурови десперадоси (пустолови) са лицем од сунца опаленим и огромним брадама; њихове широке, кратке чакшире беху око појаса завршене тканицама које често беху закопчане грубим златним паџама, а које држаху увек заденут нож а каткад и јагаган. Испод њихових широких шешира, од палина лишћа, свијаху се очи које издаваху животињску свирепост и кад су били весели или добре људи. Они су се грешили без страха и скрупула о правила понашања, која су била обавезна за све остале, пушећи дувач под носом самога полицајца, и ако би сваки дим стао шиллинг ма ког грађанина; гутали су по својој вољи вино или ракију на депних чутура, које слободно пружаху забезекутој гомили око себе. То јасно показује несавршенство морала тога доба, ма како да је био строг, јер је била дата нека слобода мрнарима не само због дела на обали већ још више ради очајних предузећа на њихову властитом елементу. Мрнар тога доба био би једнак гусару нашега времена. Мало ко би могао сумњати, на пример, да је баш ова послуга, и ако никакав необичан примерак своје морске браће, била крива за плачкање шпанске трговине тако да би због тих дела сви метнули на коцку своје вратове у каквом суду нашега доба.

духа само се повећа тиме, а нилинско се дете гласно пасмеја.

„Зар ми се сад ругаш?“ рече свештеник.

„Ти ниси био храбар! — ниси био истинит!“ одговори дете. „Ниси хтео обећати да узмеш за руку мене и мајку сутра у подне!“

„Честити господине“, одговори лекар који беше пришао до губилишта: „побожни Г. Димесделе! Је ли могућно да сте ви то? Да, да, доиста! Треба пазити на нас људе од науке чије су главе у нашим књигама! Ми будни сањамо и у сну идемо. Ходите, добри господине, и драги пријатељу, молим вас, да вас водим кући!“

„Откуда си знао да сам ја овде?“ питаше свештеник у страху.

„Доиста“, одговори Робер: „нисам ништа знао. Провео сам ноћ код гувернера Винтропа, вршећи оно што моја јадна вештина може, да бих му помогао. Он оде на онај бољи свет, а ја иђах кући кад она светлост сину. Хајдете са мном, преклињем вас, пречасни Господине, иначе нећете моћи одслужити службу сутра. Ах! видите како оне помету разум — те књиге! — те књиге!“

Велико црвено слово на небу — слово А, које ми тумачимо да значи Анђео. Јер пошто је наш добри гувернер Винтроп постао анђео прошле ноћи, без сумње Провиђење је хтело да то објави!“

„Не“ одговори свештеник: „нисам ништа чуо о томе.“

XIII.

Нов поглед на Јестигу.

При својој последњем састанку са Г. Димесделом, Јестира беше непријатно дирнута стањем у коме нађе свештеника. Његови нерви изгледаху потпуно растројени. Његова морална снага сведена до дечје слабости. Пузио је немоћно по земљи, док су његове духовне подобности задржале првобитну силу, или задобиле неку нову болешљиву енергију коју болест само може дати. Пошто су јој биле познате околности другима скривене, она закључи да је на Г. Димесделу, изузев праведног делања његове савести, вршила своје нека страховита машинерија која му је била наметнута, која је утицала на његов мир и здравље. Сећајући се шта је некад био овај бедни пали човек, душа јој затрепта од језовита ужаса са којим је

Ф. ШИСТЕК.

РАМ.

„Ево идем“ рече Г. Димесдел.

Немарно и хладно, као човек пробуђен из ружних снова, он се предаде лекару да га одведе.

Сутра дан, како је била недеља, он је ипак држао проповед за коју су сви држали да је била најбогатија и најсилнија и најпунија небеског духа од свих које су изговориле његове усне. Многе душе биле су враћене истини, утицајем ове проповеди, и заверише се да гаје вечну захвалност према Г. Димесделу. Али кад сиђе са говорнице, поклизар, седе браде, сусрете га са једном црном рукавицом у којој свештеник познаде своју.

„Нађена је“ рече поклизар: „јутрос на губилишту где су злочинци изложени јавној порузи. Сатана је испустио тамо, мислим, с намером да се гадно шали с вашим достојанством! Али је, ваистину, био слеп и луд као и увек. Чистој руци не треба рукавица да је покрије!“

„Хвала ти, мој добри пријатељу“, рече свештеник замишљено. „Да, доиста изгледа да је то моја рукавица!“

„А пошто је Сатана нашао за вредно да је украде, то се морате од сад понашати с њиме без рукавица. Али јесте ли чули о ономе знаку који је виђен прошлу ноћ?“

он позвао њу — одбачену жену — у помоћ противу његова инстинктивно откривеног непријатеља. Она закључи, шта више, да он има права на њену помоћ. Мало навикнута, да своје мисли о добру и злу мери другом осим својом мером, Јестира виде — или јој се учини тако — да на њој лежи одговорност према свештенику, коју није дуговала никому другом, ником у свету изван њега. Везе, које су је везивале за човечанство, све су биле прекинуте. Овде је био гвоздени беоцуг узајамне кривице коју ни једно нису могли прекинути. Као и све друге везе, она је имала своје дужности.

Јестира није била у истом положају као у почетку свога изгнања. Године су долазиле и пролазиле. Бисерка је имала сада седам година. Град се већ навикао на њену мајку са црвеним словом на грудма. Нека врста општег сажаљења завладала је спрам Јестире Прине. Људској природи чини част да лакше воли него што мрзи, изузев кад је себичност у питању. Мржња се лагано претвара у љубав, ако се првобитни непријатељски осећај и надражује. Она никада није пркосила свету, већ се покори његову најлошијем поступању; није тражила накнаде за оно што

цигански, са разваљеним кућама на којима су прозори за-
лепљени хартијом, са мршавим псима који крај догореле
ватре глођу кости, она неће да јој се на камену живот
суши и вене. Још мање је за њу студени живот домаћин-
ске куће, да клечи, да клечи, да старима ноге пере. Ној
треба друго нешто: оно, вечито оно, које никада човек
није видео нити ће икада видети. „Ох, уздише она, а када
ноћ падне, месечина дође, сан ме хвата, око се рашири,
свага разигра...“ Тада, тада она мора да изиђе да великим
очима својим гледа како је „ноћ, дубока, месечина иде,
греје, удара у чело, главу, пали...“

Цело Врање за њоме лудује, и староме и младоме
мозак је завртела. Када она запева:

А ја имам црне очи,
Црне очи, русе косе,
Русе косе, бело лице,
Бело лице, алт'н чело,
Алт'н чело, медна уста,

када она то запева, неки бес уђе у људе. Тада се удари
нити; ниске дуката, Ђилибарске муштикле звече на ци-
ганским тасовима, механџији се глава разбија, тавани се
курушумима решетају, пандури се на мртво име испреби-
јају. Оде ли Полицаја да их умири, на њега ни главу да
окрену; оде ли кмет, распаше се и он заседне са њима,
на саблазан *царским мавзума*. Шта није председник чи-
нио да стане на пут томе лудовању! Да их затвори? Али
то су Митко, Стојан, Риста, Зафир, Секула, па и саме ха-
џије, све његови рођаци, седе косе, трговци људи. Једном
је био протерао Коштану у Турску, и севдалије мироваше
док се дуван не среди и виногради не побраше, али о *месни-*
цама пређоше границу, начинише лом по Турској, отеше је
од Арнаута, и доведоше је на коњима, грувајући из пушака
као да владику прате. Али најзад, када Стојан сасвим пома-
нита за њом и заборави кућу, када Хади-Тома, који је пошао
да одвуче од ње сина или да га убије, када и он памет
изгуби, седе са њом и доведе је својој кући, — тада се
Арса председник реши на одесдан корак. Он нареди ци-
ганском кмету, те Коштану, мртву од бола, силом удадоше
за Асана.

То је потка, али главни интерес комада јесте Митко,
брат председников. Чудна природа био је Митко. „Луд се
и родио“, вели његов брат; као младићу није му било
равна до *Скоја* и Солуна; када је царским друмом ходио,
све му се живо склањало испред пута. Напио се вина,
напевао песама, наљубио жена, али брат га силом ожени,
цео живот му огорча, и он од механе до механе носи
свој *дџерт*. Осећа како студена старост долази, како тело
слаби, док „душа још иска“. *Жал* је његов велики, „докле
турски хат иде“, *севдах* његов је *кара-севдах*, песма је
његова *жална* и *тешка*: „Песма је моја голема. Како мајка
сина имала, чувала, ранила, дап и ноћ само њега гледала...
што на сина душа заискала, све мајка давала, а син бо-
лан. Пораснаја син. Дошла снага, младост... Дошле башче,
цвеће, месечина. Замирисале девојке! Син полетеја. Све
што искаја, све имаја... Хатови, пушке, сабље, жене... коју
девојку није погледаја, њојне косе није замрсија и уста
целиваја. Ниједна му не одрече, ниједна га не превари,
а он све вараја, целиваја, и болан, болан бија. Болан од
како се родија...“ И он на ногама мре; „земља ме пије,
ноћ ме пије, месечина ме пије.“ Песма његова то је оно,
када је од Кара-куле ударно на Прешево. „Шар-планина
у небо штрчи, а под њума лега пусто и мртво Косово.
Друм широк, прав, царски. По њега се распали анови, се-
раја, чешме, башче... Месечина греје...“ Мартинка му преко
крила; коњ Дорча иде ногу пред ногу, свирачи иду за
њим, свирају му и певају. „А из серај, башча куде је и
куде је, младе жене и девојке око шедрван и на месечину
оро играв и песме појев, грнета свире, дајре се чује и
песна... не песна, глас само, и тој мек, пун глас... сладак
глас, како прво девојачко шиковање... такој сладак глас,
па т'ј глас иде с'с месечину сени, трепери и како мелем
на срце ми пада... Т'ј глас искам, Коштан, туј песну, тој
време...“ То је песма за младићу која се више никада
неће вратити, за коју ће *жалан* у гроб са отвореним очима
да легне. „Пој жал за младост и искај гу нека се врие.“

Може бити најјаче место у целој комаду, због кога
се заборављају, велики недостаци у осталоме, јесте дијалог
између Митка и Коштана у четвртном чину. Пандури су
повели Коштану у Бању за Асана, и у тај мах долази
Митко певајући:

Механџи, море механџи,
Довеси вино, ракију,
Да пијем, да се напијем
Дертви да си разбијем.

И Коштана му се баца пред ноге, вије се, преклиње га да
је спасе, да је води одатле, *тамо!* Митко, коме се срце
искувало, побеђен, сломљен, погружено јој вели: „И там
земља и овде земља!...“ Тврда је земља; „неје земља мајка
да жали. Земља је земља.“ Што је суђено, суђено; што
суђенице „на трећу вечер“ досудиле, пред тим се треба
савити. Треба и покорити, јер се и он покорио, он који
се целога века у заман отимао и борно. И овај полу-пијан
Врањанац говори малој Циганки, која се удаје у Бању, речи
скоро тако очајне и дубоке као што су Хамлетови савети
Офелији: Иди, иди, сви су весели око тебе, „а ти ћеш
плачеш. И прва ноћ плакаће и друга ноћ плакаће; цел
век плакаће...“ Црни дави долазе, руке ће јој да испуцају,
лице да поцрни, очи да утрну. „То је! Ја ли га не знам
што иде?! Иде, Коштан, јесен, дом, кућа, брат мој, студ,
м'гла, и гробје... Тој иде!...“ Митко види шта њега чека,
он јечи *беше* моје, али неће да га жале, јер се сам целога
живота ожално. Сада, нема више вина, нема механа, нема
песме, сада у дом, одакле ће га само мртва вивети. И он
саветује Коштану: „Дигни се! Не плачи! Слушај не пу-
штај. Стегни срце и трпи. Бидни човек. А човек је само
за жал и муку здаден.“ Онај који је ове речи говорио
свршио је свој живот самоубиством, јер, као и Коштана,
као и Тома, као и Арса, он је одвста постојао.

Чудна нека, носталгијична поезија загрева цело ово дело.
То је она иста поезија која се налази у нашим народним
песмама, нарочито босанским севдалинкама, које су и једног
методичног *Гетеа* могле загрејати. У тој поезији има не-
чега меког, тоглог, дубоког, болног, она изражава ону
љубав која је јача од смрти и која се најзад и наједначује
са смрћу. Има ту нечега што долази од наше меке, жен-
ске, осетљиве расе словенске, она уздржана и скривена
емоција људи који се сви у срце повлаче. Има и нечега
сензуалног, плахог, што нам је остало од Турака. Ова је
поезија заразна, ако се тако може рећи, она је опојна као
какав источњачки мирис, она у дубинама срце изазива
већ давно умукла осећања, онако као што су под еоло-
вим ветровима саме изводиле харфе тајанствене мелодије.

Наши стари су ту поезију боље осећали но ми; наши
делови и оцеви знали су шта је то *севдах!* Ми смо зато
и сувише малокрвни, суви и сложени. Они су могли да
вену и да умру од тих рана. Ми је још само у песмама
осећамо.

Ниједно књижевно дело наше не износи боље по *Ко-*
штана ту особиту, заносну, фаталну љубав. И мало је дела
која су у стању да остане тако трајан и дубок утисак.
Нема спора да је она пуна мана; строго узев она није ни
драмат, радија је једноставна, трома, врло трома, рђаво је
везана, али то су техничке мане, то је ствар заната. *Ко-*
штана је добро, истински уметничко дело, зато што је пуно
живота, што се прелива њиме, неком дубоком, интимном,
болном поезијом. Ја бих дао све драме Јована Суботића
и Милорада Шапчанина за један онакав снажан и емоти-
ван „комада живота“ као што је четврти чин комада Г. Стан-
ковића. *Коштана* се не мора завести у деловодни протокол
регулисаних драма, али она је лепа, и те како лепа *це-*
сма, једна од најпоетскијих песама које ми имамо.

ЈОВАН СМЕРЛИЋ

Максим Горки. — (Види засебан чланак у овоме броју).

Старац (сликао Рембрант). — У 3. броју овогод. *Нове Искре* донели смо још један Рембрантов рад: *Пољски племић*. И та слика и ова, коју данас доносимо, веома су карактеристичне за само Рембранта и његово уметничко усавршавање; јер док је прва сликана 1631. г., дакле у првим годинама његова уметничког рада, дотле је друга („Старац“) израђена на пет година пред смрт његову, дакле 1664. год. Докле се у првој виде не још сасвим сигурни потези, који су често пута морали бити поправљани и дотеривани (са свима особинама мал' те не музичкине технике), дотле нам друга приказује поуздане потезе, и то не кичицом, него допацицом изведене. Једном повучени потез остајао је непромењен; а нарочито представа браде, уопређена са кожном јаком на племићеву врату, износи нам најјасније целу ту разлику, где је на јаци тако рећи свака мала представљена, а на бради су читаве партије повучене само са неколико потеза. Код племића су контуре оштрије, док се на старчеву лицу виде само широки потези, те нам цело лице изгледа на поједине површине подељене, од којих је свака за себе сликана, па ипак све скупа чине једну хармоничну целину. Ну још пошто! На племићево лице и тело пада прамен светлости са стране, те је и моделовање појединих делова тиме кудикамо олакшано; напротив, на старчево лице пада читав мала светлости и то не са стране, него већим делом с преда, због чега је моделовање веома отежано; па ипак се ни у овом погледу нема овој слици шта замерити, него се она сматра као ремек-дело Рембрантово.

Пољски племић има на себи израз самопоуздања, те бисмо чисто рекли да нас јрним погледом скоро изазивачки посматра, поуздан за своју победу у свако доба. А колико благодати, колико утонутости у своје мисли, колико мудрости у старчеву погледу, који набравши своје чело размишља о ономе што је мало пре прочитао, размишља и оцењује. Код племића је изражена, скоро бисмо смели рећи, охолост и груба телесна снага, док је старчево лице пуно благодати, одмерености и душевног живота. — Ето у том индивидуализацији појединих представа и лежи велики значај не само холандског сликарства XVII. в., него и његова највећег представника — Рембранта.

О Рембрантову животу и раду донећемо у 12. броју нарочити чланак.

Петар Прерадовић, песник српски и хрватски. Петар Прерадовић се родио 7. (19.) марта 1818. у селу Грабровници, недалеко од Беловара. Отац му Јован, прост војник, затим стражар-мештар, напослетку официр (умро 1828.), беше из Грубишна Поља, где и сад има Прерадовића; мати Пелагија, рођена Гривичићева, из села Ђурђевца. У осмој год. почео је ићи у школу у Грубишном Пољу, затим у Ђурђевцу, потом ступи у војнички завод у Беловар, а одатле крајем 1830. у војничку академију у Бечком Новом Месту (Wiener-Neustadt), где је кроз свих осам година био већњом први у разреду. Учећи хуманира пробуди се у њему љубав к поезији и отпоче певати — немачки (1834.) Иступивши из академије (1838.) као поручник походи своју матер и сестру и поново проговори матерњим језиком српским, који у академији заборавио беше, а затим оде у Милано у угарску пуковнију бр. 33. којој је додељен био. Васпитан у немачком духу није показивао никаква интереса за национални покрет, о коме је слушао. Истом када 1840. дође Иван Кукуљевић Сакцињски у Милано, поче, на његово наваљивање, читати народне песме, дубровачке песнике и Качића, преводити Гундулића (прво певане „Осман“) и Ђорђића на немачки и одабирати за своје немачке песме грађу из народног живота. (Das Uskoekent Mädchen, прештампано из листа „Croatia“ у „Prosvjete“ за 1901.) Премештен у Задар задржи се у Млечима, где се упозна са одушевљеним Србином Спиром Димитровићем Котаранином и са његовим кругом, где се певале и читале српске народне песме, Качићев „Разговор угодни“ и претресале народне ствари. Растајући се после четрнаест дана са Спиром у Млечима, мораше му обећати, да ће му одговорити песмом на српском језику на песму, што ће му је Спиро у Задар послати, — и тако постаде Прерадовићева прва песма српска „Пославица Шпир Димитровићу.“ У

Задру се управо тада покретао лист „Зора Далматинска“ и за I. бр. тога листа Прерадовић написа песму „Зора нуда биће дана“, и то му би прва штампана песма српска. Прерадовић је почео певати српски 1843. год. — исте год и Бранко Раичевић — а на годину дана пре Бранка издаде прву збирку својих песама, *Ревенсе*, у којој је под одељком „цвијеће“ сабрао све своје дотадање љубавне, под одељком „биље“ родољубиве, а у „пресадима“ из немачке литературе (Гете, Биргер, Ленау и др.) преведене песме. У Задру се упознао са Павицом де Поите, с којом се вери, али се тек 1848. у септембру ожени њоме, пошто је међутим био премештен поново у Италију, где је и у борбама учествовао, а било се прогласило тада и да је погинуо, те му Б. Шулек написа и некролог у 141. бр. *Narodnih novina* од 1848. Исте је године постао капетаном, идуће премештен у Загреб, а 1851. је био ађутанат бана Јелачића. Те је године издао *Нове прјесте* и приказао их бискупу Штросмајеру. Постепено напредујући дотерао је до ђенерала, а помињан је био и као кандидат за бана хрватскога. За то је време био веома често премештан, а у нашим крајевима био је са службом дужи времена у Глипи и у Темнишвару. У Бечу је био више година и у више маха. 1855. умре му Павица оставивши за собом два дедета, Душана и Милицу. Прерадовић се после десет година поново ожени Емом Регнеровом, која му је и дотле у кући децу васпитавала. Зиме 1871—1872. разболи се и умре 6. (18.) августа 1872. у Фарафелду, код Феславе, недалеко од Беча. 1879. би пренесен леш Прерадовићев из Беча у Загреб. Надгробни споменик је израдио Иван Рендић: каменни леш, на коме су урезане речи: „У твој полу дај му гроба, | Твојим цв'јећем гроб му кити.“ кити Домовина домаћим цвећем. 1895. подигао му је Стјепан Милетић споменик у Загребу, која је такође израдио Иван Рендић.

Од год. 1851. Прерадовић није издао више ниједне збирке својих песама, а до године 1856. је готово сасвим и занемео, бар се не јавља у јавности осим једним одломком из драме *Краљевски Марко* (Neven 1852). Могућно је, да је у то време довршио ту драму, као и либрето за оперу *Владимир и Косара*, а почињао је, као што се из песама његових види, и друге радове, који су се затекли у оставини и штампани у целокупном издању 1873.

1856. јавља се Прерадовић у Nevenу одом Смрт, која, упоређена са његовим ранијим песмама, показује сасвим нова обележја, те тако чини прелом у његову песничку животу. Том песмом отпочиње стога друга периода његова певанја: песник је под утицајем спиритизма,*) рефлексивно се јаче истичу, нарочиту пажњу обраћа на облик, архитектонику и логичку партиципу, уноси у своје песме доста неологизма, и, као што обично бива, где се такве прилике стекну, јаче се чувство често замењује јачим изразом (реторика). Родољубље је, и поред спиритизма, и у овој периоди веома силно; он тежи, да их доведе у склад. У спиритизамској песми *Љубав* (1863.) износи, како ће се прва светковина љубави прославити, кад све људе буде братска сагга снајала — Благо небо, на земљи си веће! —, а у родољубивој *Славјанству* (1865.) вели, да је Словенству, љубимцу неба, намењено да тај задатак изврши и да ће се цео свет стећи с њим „у једно љубави царство.“

Пред смрт је сав песник скупио своје песме и спремио их за штампу. Раздвојио их је овако: I. Пјесме различне; II. Пјесме родољубне; III. Пјесме пригодне; IV. Први људи (мали религиозни епос); V. Пјесме љубне; VI. Пјесме туђинке; а написао је сам и тумач уз неколико својих песама. Међу песмама туђинкама находимо поред превода са немачкога и са чешкога из прве периоде још и превода са пољскога (*Resurrecturis*, Прерадовић није поменуо песника, Сигмунта Красињскога), с онгласкога (Вајро), са талијанскога (Данте, Малцони) и са немачкога (непознат песник).

Одбор, који се одмах после смрти песникове састао и трошном народом издао Прерадовићева „Пјесничка дјела“, унео је још из неуређене оставине и обе већ поменуте драме, одломке недовршених српских песама (Пустињак, Лопудска сиротица, Нејунаковић) и неколико, већњом довршених, лирских песама. Неке је одломке савишито Иван Триски напред, у овом „вјеконису.“ У овом је издању штампана и опширна естетична оцена Прерадовићевих дела од Фрање Марковића.

*) Г. 1865. штампано је свој превод и данас још веома популарног дела А. Кардес-а о спиритизму.

Г. 1890. издава је Матица Хрватска „Изабране pjesме Петра Прерадовића“ са уводом о животу и раду песникову од Миливоја Шрепа.

Прво издање ћирицом угледало је свет истом крајем ове године у Београду, издањем књижарице В. Валожина.

М. Ш.

Лов на јелена (сликао А. Милер). Нема се куд ни камо: напред су морски вали и позади ловачки пси који дозивају своје господаре! Ето тај моменат, пуи покрета и психологије животиња, представно је овај немачки сликар и верно и уметнички.

У крчми (сликао Влахо Буковац). — Колико нам драге лепоте износи овај јелан поглед у унутрашњост сеоске крчме у Далмацији! Није ово крчма у коју се улази само алкохола ради. Погледајте оне трезвене типове који су у њој, а нарочито погледајте онога гуслара у којег су упрти погледи посетилаца. Драго нам је, што је ова крчма српска, па је стога и доносимо а нарочито што би од орна желили, да се и остале крчме угледају у ову. —

Пред Цетињем (сликао Ст. Тодоровић). Када је, прича наш народ, Господ стварао брда и планине, носно их је све у једној врећи, те их тако размештао где је хтео. Када је дошао више Црне Горе — врећа му се раздере, те се просу чудо од планина! Тако је, ето, народ замислио постанак Црне Горе; а шта га је па то наговорило, показује и ова слика коју је наш уметник верно забележио.

Манастир Бувешдин (сликао Ц. Медовић).

У низу српских манастира у Фрушкој Гори поносито стоји и ова богомоља која се такмичи са осталима, нарочито у пољоделству. Многи наши манастири у Србији могли би се у том погледу угледати на ову обитељ. Уз манастир има прњавор са 40. кућа а 234. душе. Не зна се тачно кад је овај манастир подигнут, али се зна да је био подигнут раније од 1569. год.

Из српске војске: Пушчана иљуба, Око казана, Јутро у касарни. Ове слике саме собом најбоље говоре о оној што представљају. Стога их и не описујемо изближе. —

Јуанов, Kneginja Jelena, romantična legenda u četiri čina, Zagreb, 1901.

Фабула је ове романтичне легенде прилично изупотребљена. Војвода Југовић зарепао се да освети свога брата кога је дао погубити Кнегиња Јелена. Он се зарекао то учинити, пре него је Јелену и видео; али, чим ју је видео, он пада на ноге пред њу, заљубљен. „Легенда“ се ова свршава онако како према оваком почетку једино и може: Југовић на крају ипак убија Јелену, али с њом заједно и себе. Из оваке фабуле дале су се извести неколике јакне, трагичне сцене, и не може се рећи да Иванов није извео ни једну од њих. Ако у обради таквих сцена он није показао увек довољно вештине, он је показао у два три маха доста снаге. Али главна је махна ове „романтичне легенде“ њен облик. Кад се узме да се радња збива у једном средњевековном властелинском двору; кад се узме да је Јелена, по својој онштој карактеристици, једна кнегиња из бајке; кад се узме да је цела фабула колико интересантна толико и невероватна, онда налази да је „Кнегињу Јелену“ ваљало написати у стиховима, и то у добрим. Међу тим, она је написана у прози и то у рђавој. Језик је Ивановој епоза конвенционалан, опомињући нас, кад је најбољи, на језик Цветићевих трагедија, а, кад је најгори, на језик којим говори овај дивни „Неко“ у Ивковој Слави.

J.

* Г. Божићар Пинашиновић штампао је у Берлину и другу своју брошуру о приликама у Босни и Херцеговини. Брошури е патисе 35 Millionen Mark deutsches Kapital in Bosnien und

die Leipziger Bank nebst der Kasseler Trebertröchungs-Gesellschaft und der Electricität-Actiengesellschaft vorm. Schuckert u. Co in Nürnberg. Eine industrie-finanzielle Darstellung. Обраћамо нашу нашу политичкој штампи на ову брошуру која до данас није српским читаоцима приказана како заслужује.

* У 30. свеску Бечког полумесечника *Славјанскій вѣстник* штампало је А. Павлић (Вознесенски?) врло симпатичан реферат о књизи Г. Јосифа Холочекера *Босна и Херцеговина за време окупације*. Овај одлични рад Г. Холочекера већ је превео у руски језик ђакон Прашке цркве Г. А. Вознесенски, и превод се већ штампан у Москви.

* У *La Revue de Droit international et de Legislation comparée* штампан је чланак *L'Historique d'une codification*, т. ј. Историјски преглед кодификације црногорскога законика В. Богишића. —

* Из 31. свеска Енгелерових *Botan. Jahrbüchern* посебно је штампана расправа Др. Луја Адамовића, проф. у Беогр. Вел. Школи, *Die Süßholz-Formation, ein wenig bekanntes Buschwerk der Balkanländer* (Лајпциг, 1901.).

* Г. Иван Николић, познати преводилац српских народних песама у италијански језик, јавља да је превео и Његошев *Горски Вијенац*. Превод ће се штампати у Задру.

* Др. Војислав В. Рашић даће крајем ове године у штампу своје дело *О Дукаву*. Како се у пољску претплатницима вели: дело је рађено с погледом на целокупно источно и нарочито српско питање у прошлости и садашњости. Дело ће имати око 20 штампаних табака и. 8°. За претплатнике је цена 3 динара. Претплату прима писец и фирма Јевте М. Павловића и Коми.

* Наш сарадник Димитрије Гангорић—Сокољанин штампао је своје *Песме*. Књига је од 4 штампана табака, а цена 80 п. д. Препоручујемо је својим читаоцима, којима Сокољанин није непознат.

* Г. Лазар А. Крвалић, академски сликар, довршио је и предао привеној општини Каменичкој (Мачва) поручени иконоетас. Читамо у дневним листовима изјаву захвалности црквено управе за савесну и уметничку израду.

* Цетињски проф. А. Поповић спремио је за штампу монографију *Црногорски митрополит-господар Петар I-ви*. Са додатком књига ће изићи 14 табака и. 8°, а цена је за претплатнике 80 новчића (књижарска цена 2 круне).

* Из 3. и 4. свеска стручног часописа *Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht*, који уређује Dr Niemayer, универзитетски професор у Киљу, посебно је оштампана расправа проф. Ж. Перића *Über die Änderung der Nationalität im Falle der Annexion* (8°, стр. 205—228).

* У току месеца новембра о. г. приредила је Зора, српско академско друштво у Бечу, ова предавања за своје чланове: *Народ и интелекција* (Хр. Јоксимовић), *Економске школе у историјском прегледу* (А. Протић), *О песмама Јована Дучића* (Св. Стефановић) и *О песмама Алексе Шастућа* (Ст. Миленковић). — Вредна Зора наставиће и даље оваква предавања, те очекује, поред својих чланова, да ће и други интелегентни Срби, који долазе у Беч, држати оваква предавања у Зори.

* *Рускиј Филозогическиј Вѣстникъ* дошао је у свом 1. и 2. овогодишњем свеску две расправе које се тичу и нас Срба. Прва је Г. Иљинскога *Постанак речце ЗИ у бугарском и српском језику*, а друга М. Халанског *О некојим географским именима у руском и југословенском језику*.

* Досадашње библиографске белешке о туђинским књижевним радovima, који се тичу нас Срба, допуњујемо и овим неколиким из француске књижевности. У 1899 и 1900. години написаше: Paul Boyer: 1. *La langue et la Littérature en Bosnie-Herzégovine. Avec une carte de l'extension serbo-croate* (Ит. у *Revue générale des Sciences*, 1900, VI, 335—343); 2. S. Szabo: *La Situation dans les Balkans, Roumanie, Monténégro, Serbie, Bulgarie, Albanie, Macédoine* (Ит. у *Questions Diplomat. et Colon.* XLVII, 1899, 160—164.); 3. Charles Diehl: *Chez les Slaves de l'Adriatique. Les souvenirs de la France en Dalmatie* (Ит. у *Nouvelle Revue*, 1899, 15. avril, 591.—606.); 4. Charles Diehl: *L'histoire et les monuments en Bosnie-Herzégovine. I L'époque romaine II. Le Moyen-Age, III. L'époque turque* (Ит. у *Revue générale des Sciences*, 1900, VI, 316.—334.); 5. R. Gauthiot: *Etude sur les internations serbes* (Ит. у *Mémoires de la Soc. de Ling. de Paris*, XI, 336.—353.); 6. Anatole Leroy-Beaulieu: *Les races, les religions, la nationalité en Bosnie-Herzégovine* (Ит. у *Revue générale des Sciences*, 1900., VI, 344.—368.); 7. Albert Malet: *Le Roi Milan* (Ит. у *Revue de Paris*, 1899., I, 136.—169.); 8. Louis Olivier: *La „Revue générale des Sciences“ en Bosnie-Herzégovine* (Ит. у *Revue générale des Sciences*, 1900., VI, 169.—294.); 9. Louis Olivier: *L'instruction publique en Bosnie-Herzégovine* (Ит. у *Revue générale des Sciences*, 1900., VII, 419.—462.); 10. L. Petit: *Règlements généraux de l'église orthodoxe en Turquie* (Ит. у *Revue de l'Orient Chrét.* 1899, II, 227.—246.); 11. Zaborowski: *Les Slaves des races et leurs origines* (Ит. у *Bulletins et Mém. de la Soc. d'Anthrop. de Paris*, 1900., V, 69.—99.).

* У гласнику Руске Императорске Академије Наука *Извѣстia oтдѣленiя русскаго языка и словесности* (Књ. VI, св. 2., 1901.) штампани су реферати Г. А. Иљинскога о: *Paleographisches und Sprachliches anlässlich der neuen Publication der Blätter von Hilandar* (Dr. A. Вондрара); *Ueber einen cyrillischen Apostolus serbischer Redaction mit glagolitischen Marginalglossen* (А. Стојановића); и о *Bruchstück eines glagolitischen Messbuches* (Dr. B. Јагића).

* *Живот*, мјесечна смотра за књижевност и умјетност (Загреб) престала је излазити. Др. Миливој Дежман и Срђан Туцић уредили су књигу III, св. 4—6, и завршили даље уређивање. Управа *Живота* јавља да лист престаје излазити, јер је Друштво за умјетност и умјетни обрт ускратило даљу годишњу помоћ од 2000 круна, а и дужне претплате има преко 4000 круна.

* У издању Земунске штампарије Симе Пајића изашла је нова књига: *Женева*. Путонисна црта из Швајцарске. 1901. Написао Др. Владимир Николић.

* На последњем саставку представника српскога народа у Приморју решено је да се место *Српскога Братства* (што га је аустријска влада забрањила) оснује ново просветно-привредно друштво *Српска Зора*. Циљ је друштву унапређивање просвете и привреде српскога народа у Далмацији.

* 19. октобра прослављена је у Доњој Тузли педесетогодишњица од смрти владике Петра Петровића II, Његоша. Том приликом говорио је о животу и књижевном раду Његошеву Марко Славковић, учитељ.

* У 4. св. (август) Париског *Revue du Droit Public et de la Science Politique* штампан је реферат проф. Ж. М. Перића о најновијем српском закону о судијама (19. јан. 1901.): *La loi serbe sur l'inamovibilité des juges*.

* У издању В. Валожића доштампавају се и за који дан ће угледати света *Песме Петра Прерадовића* први пут штампане ћирилицом у засебној књизи, са предговором, тумачем и сликом песником.

У овој су књизи сабране најлепше песме Прерадовићеве као *Путник*, *Браћа*, *Дјед и унук*, *Моја даба*, *Мртава љубав*, *Мируј, мируј, срце моје*, које се декламују или певају по свим нашим крајевима, и многе друге, из оба периода његова певања, које карактерују Прерадовића као племенита човека, врлог патриоту и чувствена и мисловна песника.

Издање је приређено строго критички. У њему не само да није мењано ништа (осим правописа), но је шта више нарочита пажња обраћена на то, да се уклоне измене учињене у досадашњим посмртним издањима његових песама; стога су ове песме исправљене које према листовима и књигама, како су штампане за живота песника, које према рукопису песникову, што се налази у свеучилнишњој књижници у Загребу.

Ово издање не само да је прво ћирилицом, но је прво у опште намењено и најширим круговима народним, пошто је то једино досада једини издање Прерадовићевих песама. Али је ипак зато целокупна опрема веома укусна, пошто ово издање нема другога циља, до да се у нашем народу што јаче укоре не мисли и чувства онога знаменитог Србина и великог песника, који сада, на жалост, ни у источним ни у западним крајевима нашим није цењен онолико колико заслужује.

Књига стаје 1.20 динара или круна.

* У 3—4. св. овогодишњег *Bizant. Zeitschrift* реферовао је Др. Станоје Станојевић о овим новинама: *Војна организација у византијској царевини* (Т. Ј. Успенскога), *Нацрт културне историје јужних Словена* (Ј. Н. Смирнова), и *Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache* (В. Јагића). —

* Српско академско потпуно друштво у Загребу дало је у штампу приповетку А. Чехова *Мужици*, коју је превео Вељко Лукић, свештеник. Чист приход употребити се за оснивање *Српске академске мензе* (заједнички обед). —

* У картографској радионици Министарства Војног израђен је хромолитографски лик Милоша Великог. Слика је велика 58/46 см., а израђена је у двадесет боја. Цена је слици 2.25. дин. — Лик је израдио Г. Живојин Величковић, цртач у Картографској Радионици. Уметничка израда репродукције најбоље препоручује овај рад. —

* 11. новембра одржана је, у Сали Добротворног Друштва, седница Српске Академске Омладине у Петрограду ради прославе педесетогодишњице од смрти Владике Његоша. Том приликом говорио је о раду и животу Његошеву Г. Јанко Спасојевић. —

* Руска императорска Академија Наука оштампала је из својих *Извѣстia oтдѣленiя русскаго языка и словесности* преглед чланака, рецензија и белешака за 1900. г, а под насловом *Славяновѣдѣние въ повременныхъ изданiяхъ*. Српски део израдио је наш сарајник Г. проф. Василије Николајевић Корабљев. —

* Из *Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes* (В. IV., 1901.) засебно је оштампан прилог археологији Г. проф. Тих. П. Ђорђевића под насловом *Aus Südserbien*.

И ако сам у свом отвореном писму Г. Дан. А. Живаљевићу, уреднику *Кола*, нагласила да ћу ћутати, ипак ме његов одговор наговори да говорим, јер би иначе, ћутећи, пристала на увреду које ми је, може бити, сад у незнању вапео.

Нисам га обманула да му за име нисам знала. Своје му песме никад нисам звала, а откуд једна у његову листу, није ми познато, као што ми није било некад познато откуд моја песма *Завист у Звезди*, док ми није казао њен поштовани уредник, Г. Јанко Веселиновић, од кога је добио ту песму. И, после, ја се не сећам да је мој ма и најмањи рад какав отишао коме без писма. —

Да ли ми је икоја приповетка одбачена у Српској Књижевној Задрузи, ни сад не знам, јер сам свој рукопис тргла пре седнице, коју ми је Г. А. Јовановић поменуо на улици, где смо се сретли. Према томе, ако је било каквих реферата, били су о делу којим Српска Књижевна Задруга не располаже. Да сам свој рукопис доиста тргла пре седнице, потврдиће Г. А. Јовановић, јер је, без сваке сумње, частан човек. А може

ако хоће, и ако буде потребно, доказати то и мојим писмом. Ако је било другачије, па ми он онако казало, може бити, стога, што је штетео моју женску осетљивост, то је друго. А да ли о реферату шта знам, доказати се и тиме, ако се покаже мој потпис — признање да ми је реферат повласт или бар саопштен.

Јелена Јов. Димитријевића.

Павле Поповић: **О Горском Вијенцу**. 1901. Издавачка књижарница и штампарско-умјетнички завод Пахера и Кисића у Мостару. 8°, стр. 281. + VIII. Цијена 2. К. или 2. Д. и 50. п.

Прилози хронологији живота Стевана Немање и Светога Саве, од *Л. Јовановића*. — На Гласу Српске Краљевске Академије. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1901. В. 8°, стр. 75—107.

Тадија П. Костић: **Чикино дете**. Приповетка. Београд, штампарија Мате Јовановића, 1901. 8°, стр. 138. Цена 1. дин.

Слободан Јовановић: **Српско-бугарски рат**. Расправа из дипломатске историје. Издање Краљевско Српске Дворске Књижаре Мите Стајића, у Београду 1901. Штампарија Пера А. Стојановића, 8°, стр. 168. Цена 2. динара.

Песме Дим. Глигорића (Сокољанина). Београд, штампарија Д. Димитријевића, 1901.—8°, стр. 73. Цена 0.80 дин.

Почетак Самуилове владе. Прилог историји Балканских Словена у X веку, од *Божедара А. Прокића*. (На Гласу Српске Краљевске Академије LXIV). Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. — В. 8°, стр. 110—145.

Д. Ј. Димитријевић: **Оливера**. Песма у пет књига из српске прошлости. Београд, Електр. Нова Трговачка Штампарија, 1901. — В. 8°, стр. 108.

Општа Историја. По различним писцима израдио *Л. Зрнић*. I *Источни народи*. Београд, штампарија код «Просвете» С. Хорновића, 1901. — 8°, стр. 60. Цена 1 динар.

Србобран. Народни српски календар за годину 1902., која је обична, има 365 дана. Година десета. Уредио проф. Јован Поповић. Издање и штампа Српске Штампарије у Загребу, 1901. — В. 8°, стр. 1—XLV+132. Цијена 80 потура или 40 новчића.

Издање Задужбине Илије М. Коларца: *Д-ра Бартол. Кунцберга Српски уставак и прва владавина Милоша Обреновића, 1804—1805*. Превео *Д-р М. Р. Веселић*. У Београду, Штампарија Д. Димитријевића, 1901. В. 8°, стр. XXI + 739. Цена: у меком повезу 8, а у тврдом 10. динара. —

Zemljopis Hrvatske. Napisali *Д-р Hranilović i D. Hirc*. Vlastitom nakladom pisaca. U Zagrebu, Tisak Antuna Scholzа 1901. — Svezak 1—VI. В. 8°, стр. 1—192. Цијена је потпуном дјелу за претплатнике изван Загреба 20 круна. —

Један или два дома. Од *Др. М. Ђ. Миловановића*. (Из «Дневника»). Београд, Доситије Обрадовић — штампарија Лце Станојевића, 1901. — 8°, стр. 34. Цена 0.50. дин.

Пољопривредне Зграде. Ручна књига за пољопривреднике и техничаре. По *Fr. Engel-u, L. Klassen-u* и др. израдио *Ник. Б. Несторовић*, архитекта Миристарства Грађевина. I део. Са 132 слике у тексту. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1901. В. 8°, стр. 117.

Е. Laszovshi: **Hrvatske povjestne gradjevine** Књ. 1. Tisak Antuna Scholzа u Zagrebu. Naklada piščeva, 4°, стр. 1—184.

Милан Андрић: **Слике из мога албума**. Књига прва. У Темнишвару, 1901. Јужно-угарска штампарија Томе Д. Турковића. 8°, стр. 238. Цена 2 круне.

Енциклопедија права. За школску потребу написао *Насквал дел Будиче*, редовни професор права на универзитету у Павији. Са другог изворног издања превели *Др. Д. Т. Мијушиковић* и *Е. Дероко*. (Ово су дело потпомогли Фонд М. Николића-Беље и Правозаступничко Удружење). *Општи део и приватно право*. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8°, стр. IX+146. Цена 3 динара.

Ст. Станојевић: **Нешто о Јакшићима**. Прештампано из Нове Искре. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. 8°, стр. 9.

Ст. Станојевић: **Piero Spano**. (Прилог српској историји почетком XV века). Прештампано из Просветног Гласника. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. — В. 8°, стр. 15.

Претплатницима Нове Искре

Још један број, па ће Нова Искра навршити и трећу годину свог живота. У почетку ове године обећали смо да ће Нова Искра бити боља у техничкој изради него ли до тада, да ће њезина трећа година обележити несумњив напредак. Ми тврдимо да смо своју реч откупили: довољан је један поглед само, па да се о том сваки увери. Али наше наде у бољи одзив претплатнички остварише само наде. Стални и непроменљиви немар и нехат српски донесоше нам ове године неочекивано разочарање, јер је овогодишњи дуг Нове Искре управ несносан.

Стога смо принуђени изјавити ово:

Мољења је било и сувише! Многи се претплатници тако оглушују о молбе за претплату, као да се оне не тичу њих, дужника наших, већ Бог ће знати кога. Таквима стављамо на знање, да смо сада тачно у онаком расположењу које је створило пословицу Према свецу и тропар!

Зато најозбиљније опомињемо све дужнике Нове Искре да свој дуг измире најдаље до краја ове године. Оверене спискове дужника Нове Искре употребићемо, после тога рока, како се нама допадне, али да ћемо доиста рашчистити рачуне — нека нам сваки верује! —

Поштеност је и оволико доста.

Власништво НОВЕ ИСКРЕ

«НОВА ИСКРА» излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 дин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 дин. у злату. Претплата и све што се тиче администрације шаље се **Р. Ј. Одавићу**, власнику «Нове Искре», Љубићска бр. 8.

Власник и уредник **Р. Ј. Одавић**.

Краљевско-Српска Државна Штампарија.